

EGY KÉPVISELŐ
NAPLÓ-JEGYZETEI

AZ 1865. DECZEMBER 10-KÉN MEGNYÍLT

II. 1866. JAN. 28 — MÁÉT. 3.

PEST, 1866.
KIADJA R Á T H M Ó R.

Ezen mű első füzeté az 1865. decz. 10 — 1866. Jan. 25-iki ülések naplójegyzeteit tartalmazza. Ára: 80 kr.

XXIV.

Január 28.

Az előjáték függönye legördült. A válaszfelirati bizottság meg van választva. Az országgyűlés azon stádiumba lépett, melyben már komoly cselekvénye indul meg. Kezdődik a dráma (vagy tragédia készül?) első felvonása.

A harminczas bizottságra tegnap adtunk be szavazatainkat. Délután össze is számították s este már tudva volt a névsor. A Deák névsora az, egyetlen név-változás nélkül. Mindnyájunk becsülete követelte ez eredményt; s még is bizony csak jó szerencse hogy el lőn érve. Mindössze 276 szavazat adatott be. Különös hogy még ily fontos szavazáskor is ennyi a különbség a ház összes tagjai és a tényleg szavazók között. Indolencia ez? hanyagság, feledékenység? pártfegyelem hiánya? vagy épen egy neme a nessuno-szavazatnak? Akármelyik, nagy hiba — mert kötelesség-mulasztás, ott hol az káros vagy legalább bosszantó eredményt idézhet elő. Tegyük fel, hogy a névsor utolsó nevei közül csak egykettő is elesett volna a nem szavazók miatt; s például Csáky Lászlót, Fest Imrét, Kandó Kálmánt, Jókai Mórt, — a négy legkevesb szavazatát, — más négy

ellenjelölt ütötte volna el. A végeredmény természetesen mindegy, mert a felirat úgy is egy agy műve lesz igazában; de még is nem bosszantó volna-e ha a pártnak, mely több mint kétszáz fejre számítja magát, jelöltjei elesnek s Deák gonddal öszeállított névsora megcsonkul.

A Deák-párt jelöltjei közül talán senki ellen nem volt oly határozott izgatás, mint Kemény Zsigmond ellen, kire a Pesti Napló utóbbi magatartásáért a megyék visszaállítása kérdésében nagyon haragudtak. Ez az oka, hogy ő annyival (80—100-zal) kapott kevesebb szavazatot, mint a névsor első kilencz, Deák-párti neve. A Kemény ellen baloldról folyt izgatás ellenhatása volt aztán mit szintoly igen sajnálok, a Jókai ellenében gyakorolt repressália, úgy hogy Jókai lett a névsor utolsó neve, 112-vel kevesebb szavazattal, mint az első név (Deák). Mondtam már egy előbbi alkalommal hogy az ilyenmű félrerúgásoknak nem vagyok barátja s nem tudom hogy azok a kik teszik, hogy tudnák megbocsátni magoknak ha céljok sikerülni találna, úgy vaktában .....

A szavazás egyébiránt kimutatta a négy párt vagy ha tetszik árnyalat számviszonyait. S a számok most már ellenmondhatlanul győztek meg arról a mit azelőtt is meglehetősen bizonyossággal tudtunk. A baloldal külön jelöltjei mind a kilenczen 80—92 szavazatot kaptak; mutatja hogy a bal ennyi szavazattal rendelkezik feltétlenül s egyszersmind, hogy fegyelmezettebben mert compactabban szavaz mint mi. Nem megvetendő tanulság nekünk. Apponyiék különjelöltjei 16—34 szavazattal jelennek meg a szavazási lajstrom elhallgatott részében. Míg a szélső-

bal-törzdek neveit 18—22 szavazattal találjuk meg benne. A legnagyobb számokat, vagy azok megközelítőit véve cinosurául, a szélső jobbot 30 a szélső balt pedig 20 főre tehetjük. Ez úgy látszik fogyóban van, amaz még növekedőben. Vigyázat!

A felirati javaslat, mindenki tudja, rég készen van már Deák asztalfiókjában. Sőt nem csalódom ha legalább itt e türelmes lapokon kifejezem azon sejtelmemet hogy ő azt saját legbizalmasb párthivein kívül a balközép vezéregyéniségeivel is közölte. S még kevésbé csalódom, ha mondom, hogy abban Ghyczy, Tisza, Nyáry egészen megnyugodtak. Az országgyűlés kezdete óta nagy közeledés történt köztök s Deák közt. Szükség-e mondani hogy ők közeledtek s nem Deák? Ha ők, a baloldal egykori történelmi emlékü elnevezése szerint a hegy, megtörtént az a csoda, hogy nem Mahomed ment a hegyhez, hanem a hegy ment Mahoinedhez. Bocsánat e jámbor szójátékért. S mivel a harminczas bizottságban az így egyesült két közép huszonnyolcz, a jobb két névvel van képviselve, a szélső bal pedig egygyel sincs*), sőt ama huszonnyolcz között is tizeukilcncz feltétlenül Deák hive, legkisebb árnya sem bánthat az aggálynak az iránt, hogy a felirati javaslat, a mint a ház asztalára kerülend, az utolsó betűig tisztán Deák műve leend; s mivel ez arányok

*) Némelyek a 30-as bizottság két tagját, Csernovics Pétert és Várady Gábort a szélső balhoz számítják. Készemről más-kép vagyok értesülve s meggyőződve. Várady Gábor gyakran megfordul közöttük a Nádorban; de inkább csak azért vesz részt összejöveteleikben hogy őket csitítsa s mérsékelje, mire csakugyan szükségek is van, s oly — előttük is minden kifogáson és gyanún felülálló embertől mint Várady tán be is veszik a jó szót. Csernovics kevésbé foglalkozik tüzetesen a politikával mint hogy oly határozott helyet foglalna közöttük.

nagyjában a ház arányai is, hogy az minden lényeges változtatás nélkül s talán vita nélkül is el fog fogadtatni. Az, hogy a felirat Deák műve, megnyugtató az aggódókat: hogy az nem csak jogi vádirata leendő törvényeink s azok jogfolytonosságának hanem politikai mesterműve is a higgadságnak és beülék eny szellemnek; az pedig hogy azt Ghyczyék is elfogadják és aláírják: meggyőzheti ama kételkedésre oly igen hajlandó urakat: hogy jogföladás, vagy épen hazaárulás bizony nem lesz benne. Nekünk, mind a két garancia Deák személyében egyesül s nem is keresünk mást.

A szavazás eredménye, ma Vasárnap lévén, holnap fog a házban fölolvastatni. S akkor a bizottság haladék nélkül megalakul és munkálkodásához kezd, melynek feladata ezúttal nem az hogy jót alkosson, hanem csak az hogy a jót el ne rontsa.

XXV.

Január 31.

Mióta az igazolások folytáról utolsó följegyzéseimet tettem, néhány eset ismét figyelemre méltó vitát költött, melyekről a ház jelen szünetelése alatt megemlékezni nem lesz felesleges.

Január 22-kén kezdődött már s az irományok fölolvastatása miatt csak 23-kán fejeztetett be, a Pap János választási ügyének tárgyalása, ki Veszprém-megye Somlyóvásárhelyi kerületében, Békássy Lajos ellenében verekedéssel s nagy rendetlenséggel válasz-

tatott meg, de választását az osztály nem megsemmisíteni csak is megvizsgáltatni véleményezte. Az ügy hosszú és rendkívül élénk vitát költött. Ok az írományokban s a választás egész lefolyásában is bőven elég volt reá; de talán egy eset sem volt, melyben a párt- és személyes-viszonyok annyi rejtettebb rugója szerepelt volna mint imebben. Pap János ismét a papi párt jelöltje volt; megválasztatásának egyik főeszköze egy plébános, ki egyik szomszédkerületből megválasztott képviselőül a házban is ül; Békássy a szabadelvű vagy éppen baloldali párt jelöltje vala. A házban azért mindenek előtt számíthatott az összes baloldal támogatására s hogy az győztes ellenfele választásának egyenes megsemmisítését fogja sürgetni. A mellett vérségi összeköttetésben lévén a jobb oldal egyik igen kitűnő tagjával, annak s számos elvbarátainak támogatására is számíthatott. Míg más felől egy sajátságos álcza mögé vonult szempont, látszólag Pap János mellett, mert csak is vizsgálatot sürgetve lépett szembe a megsemmisítési törekvéssel. E választásnál tudniillik csakugyan rettenetes dolgok történtek, melyek a papi pártot s ama bizonyos képviselőt, állítólag nagyon terhelték s ha kiderülnek, igen kompromittálni fogták volna. A megsemmisítés mindezekre fátyolt borítana. A vizsgálat, mely szintén vezethet megsemmisítésre, fölleplezné mindezt. Olyan lenne mint a halálos ítélet végrehajtása előtt a megbélyegzés. Hihetőleg ez indította a legszélső bal néhány tagját, hogy egyelőre csak vizsgálatot sürgessenek: különösen Boboryt is, ki éppen e kimondott czállal szolt a vizsgálat mellett: hogy, mind mondá „egyik sorsosa és képviselőtársa“ részvéte (vagy ártatlansága, tévé

hozzá villámhárítóul) világosan kiderüljön; mi miatt közte s ama „sorsos“-a közt hírlapi éles polémia is folyt. Mind e különböző indokok összeműködése s ellenhatása azon eredményt szülé hogy a ház, fellállással a többség kivehető nem lévén, titkos szavazással megsemmisítést ítelt. Mondják, hogy Békássy megválasztása, kinek részén a valódi többség és a jobb eszközök voltak, bizonyosnak tekinthető.

A január 24-ki ülést egészen a kapuvári (Sopron megye) kerület választási ügye, Lukynich Mihályé, foglalta el. A baloldal, példás összetartásánál fogva, ismét diadalt vívott ki. Lukynich a szélső balhoz tartozik. Ez azonban nem tartóztatta őt attól, hogy még igazolva nem lévén, meg ne jelenjék a minapi nagy konferenciánkban az Európában s magát a Deák-párthoz be ne írassa, a többség támogatását biztosítani óhajtván magának. Ellenjelöltje Ürményi Miksa volt (József fia) kire a jobb szél számíthatott volna. A közép így pártérdek nélkül járhatott volna el még azon esetben is, ha megszokta volna pártkérdést csinálni az igazolási kérdésekből; mert reá nézve a két jelölt egyike sem számított. A bal azonban, a mérsékelt balt is ide értve annál erősebben küzdött Lukynich mellett; s mert ügye oly desperátus volt hogy igazolásra alig lehetett kinézés, legalább vizsgálat mellett plaidirozott (a mit az osztály is ajánlt) a jobb és némely centrumiak által vitatott megsemmisítés ellenében. A vitát a jobb két szónoka kezdte meg, Keglevich István gróf és Orczy Béla báró. Amaz túl-fesztelen, vagy is inkább feszengő test- és tag-tartásával, sajátos lepegő előadásával s hatástalan szónoklatával, melyek ezúttal egy hosszú és kevés élű okoskodás ke-

rétéül szolgáltak, nem hódíthatta meg az előre megállapodott ellenkező nézeteket. A második szörszálhasogató megkülönböztetésekben iparkodott üdvöt találni nézeteinek, melyek azonban sokkal kevesebb alapossággal s ügyességgel voltak kivive, mint a szerintük megsemmisítendő választás valóban is igen gyöngye ügye engedte volna. Mind a két szónoklat többet használt Lukynichnak mint ártott s így mindkettő máshová lőtt mint ezélt. Ellenükben Tisza Kálmán erős dialektikájával védelmezte, nem a választást, mit csakugyan nem lehetett védelmezni, hanem a vizsgálatot, melyben a baloldal az egyetlen még fönmaradt mentő deszkát vélte odanyújthatni a szegény sülyedezőnek. Senki az 1861-diki országgyűlés tényeit jobban eszében nem tartotta s előzetes esetekül ügyesebben fölhasználni nem tudja mint Tisza Kálmán. Polemikus tartalmú beszéde a polémia czélját most is egészen elérte. A kérdés másik oldalát fordította az előtérbe, s bár abban sem volt több igazság mint lett volna a másik oldalnak is hasonló éles szemügyre vételében, mire azonban a két megelőző szónok nem volt elég ügyes, ő e sikerült fordulattal határozottan eldöntötte a csatát. Nem csak mert a jobb nagy kisebbségben van a házban, a tartott beszédek után akármely gyülekezetnek is csak úgy lehetett volna Ítélni mint a ház ítél. Eötvös beszéde, melylyel a megsemmisítésre szavazott, Ghyczy vizsgálatot kívánó beszéde által ellensúlyozva lön, s a győzelem nem ez utóbbi szónoké hanem a Tisza Kálmáné maradt. A ház vizsgálatot rendelt.

A január 25-ki ülés, miután egy csomó-képviselőt kifogás nélkül igazolt, Décsy László válasz-

tására kerítette a sort, ki a partiam egyik választó kerületéből, hol a népesség s választók túlnyomó része oláh, sajátos módon választatott vala meg. Az oláhok jelöltje Buda Sándor oláh volt, ki azonban oláh létére velünk küzdött 48-ban, azután sok évig súlyos fogságot szenvedett s magyar érzületéről és elvhűségéről volt mindig ismeretes. A megye (Közép-Szolnok) négy választó kerületében csak egyedül őt léptették fel az oláhok, s a más három kerületet a nagy kisebbségben levő magyaroknak szabadon hagyták fel. Azt kellene gondolni, hogy ily arány s ily jelölt ellenében a magyarokat a méltányosság és rokonszenv egy szót sem engedendi szólani. Ok azonban fogják, s a választás helyére gyülekezett oláh pártot előbb lassanként vissza és hátra szorítva, utóbb néhány lovassal keményen megtámadva erőszakkal elűzik, miközben egy halott s néhány sebesült marad, számos sebesült azonban a többi futókkal inegmenekszik. A megtisztított (!) tér urai kikiáltják Décsey Lászlót. Eszély, méltányosság, igazság, törvény minden ellene szól ily választásnak. 8 diszertére legyen mondva a képviselő-Úiáznak, nem is emelkedett egyetlen szó is az igazolás mellett. Egy két oláh tagja a háznak egyenes megsemmisítésre szavazott s valóban látszott is elég alap reá; bár az egyik oldalról való bizonyítás, a választási jegyzőkönyv rendesnek tüntetvén föl a választást, igazolja a vizsgálat elrendelését. De nem esett jól nekem, hogy a baloldal, melynek Décsey épen legtúlsó szélén ülne, mindent elkövetett hogy a vizsgálatra csak minden áron baloldali egyén küldessék ki, indikálván ezzel, hogy igazolásra akarnak hatni a vizsgálattal. Előbb Várady Gábort kiáltották; de a vita még azután

fejlődvén ki, ez talán feledékenységbe ment; ekkor b. Simonyi Lajost ajánlta Jókai; ő azonban a harmadnap i ülésben jelenté hogy nem beszélvén az oláh nyelvet, a küldetést nem fogadhatja el. Most ismét Várady Gábort sürgette a baloldal, míg a jobb közép-ről Túry Samut kívántuk, ki épen ez ügyben szólalt először fel a házban s megnyerő alakja, szabatos előadása, higgadt és hazafias nézetei által egyszerre méltó figyelmet ébresztett. A két név felállásali szavazásra tüzetett ki, a fegyelmeden közép azonban, mint szokott, nem figyelve a szavazásokra, nagy rész Várady mellett állott fel. Furcsa hogy Várady jelen volt, s hallgatással fogadta kiküldetését; és csak más napon jutott eszébe, hogy ő sógorságban van Décseyvel s visszalépett. A baloldal most Popovicsot kezdette sürgetni, de az elnök figyelmeztetvén hogy múltkor már Túry és Várady közt oszlott valameg a nézet, a ház ezúttal nem engedett harmadszor is tréfálni magával s Túryt küldötte ki. Meg vagyok győződve, hogy senkit sem küldhetett volna, a ki igazságosabban s ügyesebben járjon el.

Január 30-kán az egy Babarczy esete volt mi a ház figyelmét igénybe vehette. Mindenki ismeri Babarczy múltját, a forradalom előtti kormány párt e nem tehetségtelen, de annyi méltó resensust gerjesztett harcosáét, ki a negyvenes években oly makacsúl küzdött az ellenzék férfiai s elvei ellen, azok egyike lévén kikre a „plus royaliste que le roi“ legkeményebb értelmében rájok illett, ki Klauzált, az ellenzék s a nemzeti ügy legtisztább keblű emberei egyikét nyers erővel megbuktatta Csongrádján. — 48-ban persze nesze sem volt; de 49-ben már ott volt ama bizonyos szereplők között. Azután kormányhivatalnok

gése van a szónak; s százszorta édesebb, ha tudjuk hogy ez asszony legközelebb van annak szívéhez, kinek kezébe milliók sorsa van letéve.

A császárné látásának benyomása alatt írom e sorokat. Ma fogadta el a két ház küldöttségét, az ismeretes trónteremben, a trónszék mellett állva, a császár-királyné. Kik jelenvoltunk, sokáig nem fogunk kibontakozni a hatás édes szövevényéből. De nem férfiatlan megadásra puhított minket személyes hatása, hanem büszke s áldozatkész ragaszkodásra ösztönzött azon nemzet és haza ügyéhez melyért ily védangyal imádkozik az eget urához. Míg csak láttuk: elbájolt; mikor hallottuk: elragadott. Mikor imádkozva állt előttünk, hitünk angyalainak legfényesbikét véltük szemlélni benne. Hallgassa meg imáját a magosságban lakozó.

Ide ejtsem-e az egyetlen keserű cseppet, mely a felséges asszony fogadásába esett közöttünk? A napló, még a jegyzőkönyvnél is hivebb visszatükrözése tartozik lenni a történeteknek.

Az nap, mikor a felségek megérkeztek (Jan. 29-kén) az Európában egy urak bálja volt rendezve. A császárné kísérete óhajtott volna részt venni abban, hihetőleg a magyar főrangú körök megismerése végett. S az udvarmesteri hivatal által ez óhajtás szép módjával tudtál adatott az illetőknek. Hinné-e valaki: hogy teljesítése megtagadott? A tisztelt honfiak nem akartak az udvari személyzettel érintkezni, s a tisztelt honleányok nem akartak katonatiszttal táncolni. Minden más körülmények közt tisztelnők érzületöket. S tudjuk, hogy vannak, kiknek mély sebek és setét emlékek lehetlenné is teszik másképp érzeni. De valyon, midőn a királyné mindnyájunk,

az ország vendége, e vendégi jog nem terjed-e ki tőle természetesen elmaradhatlan kíséretére is? Magunk hittük meg; riadó lelkesültséggel fogadtuk; s első nap egy fulánkot nyújtunk a koszorúban! S valyon a bál és estély-terem kellő hely-é a politikai érzületek nyilatkozásának? egy pohár víz miatt nem rendült-e meg már egy ország? a haza javáért nem kellene-é elnyomni a túlkényes érzelmeket? vagy nem kellene-é elvonulni inkább a fájó sebekkel mint sem tüntetni velők?

Különben a császárné okosabb volt mint e politikus urak s elnyomta neheztelését; sőt szivteljesebb mint ez érzékeny hölgyek s nem maga sérelmén indult meg mikor a dolgot megtudá, hanem a nekünk csak jót kívánó, tőlünk minden balmagyarázatot elfordítani óhajtó szív naivságával kiáltott fel, kis kezét tördelve: „Mein Gott, was werden die Herren Erzherzoge dazu sagen?“

XXVII.

Február 4.

A hírlapi élet és eszmecsere, melynek lanyhaságáról még minap oly méltán panaszkodám, az utóbbi időben fölötte élénkült. A mint a pártok elesebben körvonalozzák magokat, orgánumaik is azon mód élénkülnek. A jó példával Apponyiék közlönye, a Magyar Világ ment elől. Ez néhány-szor oly keményen megtámadta a Hont és a ti-

griseket (a mint gyűlhely ükről a balközépet nevezik) hogy magam forma embernek egészen el megy a kedve megtámadásuktól. Valóban, ha mi veszedünk velők, az csak a közelrokonok vagy akár házaspárok czivódása, élességgel néha de gyűlölet nélkül; egy kis gombostű-szúrkálás, mely kardra soha sem kerül. S pártunk egy tagja, D. Zs. betűk alatt jól mondta (csak hogy nem értem miért a Magyar Világban mondta?) hogy egymáshoz oly közel álló felek, miért versengünk?

Versengünk pedig, s ha nincs is egészen szigorúan véve kellő miértje, van jó következése: eszméink tisztázása s álláspontjaink kellő precizizozása, mi mindig fölér egy kis jó indulatu lágymeleg békességgel. A Pesti Napló is megcsípte egy párszor a Hont s pártját; többi közt a harminczas bizottmány szavazó czédulái közül követett eljárásukért, egy elevenen irt kis czikkecskében, melynek szerzője neve még nem szivárgott ki a szerkesztőségéből. No' szén kapott rajta Sürgöny, Hírnök, Magyar Világ; s ennyiben a kis czikk ugyan máshova vágott mint czélt volt. A jobb oldal lapjai nagy mohón kapták a nekik kedvezőnek látszó szólalkozást a Napló és Hon közt; s kivált a M. Világ úgy kezdte idézni, mintha csak egy gyékényen árulna a Naplóval. Hátrább az agarakkal, jó uram! mondja neki a Napló mai czikke, melyet X. X. ugyan csak keményen megteremtett. Ezt majd a Hon fogja nagy meglepéssel regisztrálni s a M. Világ fog erősen prüszkölni tőle.

A múltkor meg a történt, hogy a Magyar Világ, Horváth Mihály eltiltott könyvéből, a M. nemzet függetlenségi harczának Történetéből idézett, az

összefüggésből kiszakítva egy fejtegetést, melyből maga malmára hajtotta a vizet, a múlhatlanul szükséges kiegyezkedés sürgetésével. Pártunk egy tekintélyes tagja s kitűnő polémikusa elmésen felelt a Naplóban. Kérjük, monda, a M. Világ szerkesztőségét legyen szives a könyvet, melyhez kétségkívül csak magos pártfogás kedvezéséből juthatott, velünk is közölni, — mit reméljük hogy idézete az egész összefüggésében másképp fog hangzani, vagy legrosszabb esetben is fogunk találkozni a könyvben mi is valamit, mi a Magyar Világ fejére olvashassunk. Az ötlet megtette hatását s azt hiszem nem fognak Horváth Mihályból idézni többet ellenünk.

E kis polémiák bármily csekélyszerűek legyenek is az előttünk álló országos vitához képest, kellemesek és hasznosan tisztítják előtte a levegőt. A Napló és Ilon néha ugyan kissé érdes nyájassággal czirógtatják egymást, mint az összeszokott tigris és orosz lány, kurrogva s egymást kerülgetve olykor, mint Schiller Keztyűjében, de végre is békésen telepdedve le egymás mellé. így tesznek, e pillanatban pártjaik is; és a két közép egyesülése sohasem látzott oly teljesnek mint épen most, az első felirat szülemlésekor. Egészen más természetű a Napló és Magyar Világ vitája. Az utóbbi követi a párt minapi eljárását melynek orgánuma: dörgölődni Deákhhoz és pártjához, jelszavaikat pergetni nyelvén, — simán s karikázva sikálni el tőle a formákban és épen a lényeges kérdésekben állani vele szemközt folyvást azt erősítve hogy hiszen ez — csak az eszközökben való eltérés! Ohó, de valyon nem cél-e az nektek, mit oly nyájason pusztá eszköznek mondotok: a status quo a revisio előtt? status quo még

évekig, — kormányon maradás, usque ad graecas Calendas! Ki nem ismeri az ó-konservatívek magát soha meg nem tagadott politikáját: a kormányon maradni minden áron, kezében tartani a befolyást s mesterséges többségekkel vagy ha kell szelíd erőszakkal is uralkodni? A következő napok, azt lesem, fényt vetnek e kérdésre; levetették-e régi bőrüket? s ha le is, változtak-e valamit belső természetükben?

Tudja isten, én szelíd arczatuk daczára sem tudom azt hinni.

XXVI11.

Február 5.

A felirati (harminczas) bizottság a legmélyebb s legférfiasabb titoktartással folytatja munkálkodását.*) Miután egymásnak titoktartást fogadtak az ott folyó vitákra nézve s ezt mi is tudjuk, nem szabad — ha megbizalmasb emberünk van is közöttük — kérdezősködni is felőle. Tudjuk azt is, hogy a titoktartás tulajdonkép nem érettünk van, hanem a hírlapokért, hogy azokba ne szivároгjon ki idő előtt semmi

*) Fájdalom hogy e dicséretet utólagosan, egy oldalra legalább, meg kell szűkítenem. Mi, képviselők, s a mi pártlapjaink igaz hogy nem tudtunk meg semmit a feliratról idő előtt; de a kormány értesítve volt mindenről s jóval hamarabb előtte feküdt az egész szöveg, mintsem a nyilvánosságnak átadatott volna. A bécsi lapokba is szivárgott át egy s más belőle. És azon órában, mikor itt felolvastatt s a pesti lapok csak másnap közölhették, a bécsi lapoknál már egész terjedelmében (német fordításban ki volt szedve. Hogy és kik által történhetett ez? —

olyas, mi talán ferde vagy csak inkorrekt tudósításoknál fogva balmagyarázatokra adhatna alkalmat. „Természetes“, mondá pártunk s a harminczas bizottság egyik előkelő tagja — »hogyc titoktartást fogadtuk s megálljuk; hisz a nyúlpecsenyét is megszeretné ha mikor nyúzzák hozná az asztalra?“

A bizottságból ennél fogva nem is tudunk egyebet, mint azt hogy megalakult; elnöketil Andrassy Gyulát választotta, mint a ki ház-elnök is; előadó-jául pedig Csengery Antalt, „e legjelesebb interpretatorát a Deák-féle eszméknek.“ Üléseit a bizottság az akadémia palotájában tartja, az úgynevezett képes teremben; az ügy-rend abból áll, hogy Deák javaslatot terjesztett elé, mely 30 példányban lithografirozva, mindenik tag kezében van s először végig olvastatott, azután pontonként vétetik tárgyalás alá. Ennyi a mi ez újabb titkostonács dolgaiból, melyhez képest a velencei Tizek valóságos fecsegő kofák voltak, nem titok — mert csak érdektelen külsőségek, s a dolog' lényegéből: milyen lesz a felirat s mint viselik irányában magokat a kisebbségek, semmit sem árul el.

E hallgatás persze nem kötelezi az illető pártok azon tagjait kik a bizottságon kívül vannak. S ki volna elsőbb, ki illető pártbelije magatartásáról valamit fecsegen (már igazat-e vagy nem igazat? az más kérdés) mint Szepes-Szombathely érdemes képviselője Zsedényi Eduárd? — O azt állítja s mindenkinek a ki hallani akarja széliében elmondja a követi kaszinóban, „minden héten hatszor s minden este hétszer“ — hogy Apponyiéknak igen is, érdemleges kifogásaik vannak a felirati javaslat ellen, egészen és részleteiben, — de a harminczas bizott-

ságban azokkal hallgatni fognak; tudják ők jól hogy a bizottságban úgy mint a házban kisebbségben vannak; s ha ott ketten huszonnyolcz ellen szólnak. annak sem eredménye nem lesz, egy alineát sem bírván azért megváltoztatni, sem még csak erkölcsi hatása sem, kormányra, országra, — mert ott nincs gyorsíró s a szó onnan ki nem jöhet; ha ellenben a házban, a nyilvános tárgyaláskor mondják el nézeteiket, bár a gyakorlati eredmény szintoly csekély reményével, de legalább kifejtették álláspontjukból eredő tanaikat az ország előtt s alkalmat adnak a kormánynak, meggyőződni hogy bizonyos párt részéről élénk támogatásra számíthat a házban, sőt egy-két szavazás e pártnak talán növekedőben levő arányait is kimutatandja.

Ím így beszél Apponyi gróf és Bartal célzatairól elvtársuk Zsedényi s valóban ez eljárási tervben van eszély és valószínűség. Bár különösnek tartom, hogy a bizottságban általok is elfogadandott javaslatot a házban megtámadják; e szembeszökő következetlenségen azonban segíthetnek igen könnyen: csak ki kell jelenteniük a bizottságban, hogy ők ellene fognak szólni a nyilvános tárgyalásnál, most azonban nem találják célravezetőnek bővebben kifejteni nézeteiket. Hiszem hogy ezt teendik; s okosan tesznek ha így.

A mi Zsedényinek szabad, szabad nekem is. 8 ha be nem nézhettem az akadémia képes terembe, — a követi körben s a másik kaszinóban s az Angol királyné ebédlő asztalainál napról napra látom, hogy Deákék és Tiszákék közt soha sem volt oly entente cordiale mint e napokban. A Ghyczy mindig egyforma szép és mély arczán csak egy nyájasabb

kifejezés alig észrevehető árnya ömlik szét, mint a teljes verőfény szelídebb lehelle a sima jégen. Tisza komor arcza derültebb s Nyáry-é csaknem ragyog, eleven szemeiből nem a harag hanem a jó kedv szikrái szökellnek; nem a sötét egri bor haragos tüze, a pezsgő sziporkázó gyöngyözése. Deák maga mikor haragos is szívélyes szokott lenni, most egészen az; s még Csengeryn is látszik egy kis melegedés. Azt mondja: a balközép igen jó, bizhatunk bennük, inkább mint valaha, s inkább mint némelyikben saját embereink közül. Nem a harminczas bizottságról hanem általában szólva. Kemény pedig csak mosolyog s kapkod a kezével, magyarázva: „tudod . . . .“ — »tudja maga . . . s nagy nehezen bírja magát kifejezni.

Egyszóval, úgy látszik, a harminczas bizottságban teljes az egyetértés s ha csak Apponyiék mást nem gondolnak és elé nem rúgtatnak „módosítvány“-aikkal: minden a legteljesebb szélcsendben fog átmenni. De ha szólnak is, a közép-bal felől semmi legkisebb megtámadástól sem kell tartanunk, mi a házat ha bár egyenetlen de mindenesetre nagy két részre osztaná; mert ha a szélső bal, mely a harminczas bizottságban képviselve sincs, tesz is ellenindítványt, azzal ép oly kisebbségben marad, mint a szélső jobb a magáival.

XXIX.

Február 8.

A fölrati javaslat kész s ma a házban fölolvastattott. Midőn Andrassy Gynla gróf jelenté, hogy a bizottság eladója Csengery fogja azt fölolvadni, féltem hogy gyöngé hangjával annak erejéből sok el fog veszni. Félelmem alaptalan volt. Soha jobb fölolvadást nem hallottam. Ide is talált hogy Csengery a Deák eszméinek legkitűnőbb interpretatora. Egyéb-iránt a figyelmes csöndben melylyel a fölolvadást kísértük, a légydöngés is meghallatszott volna. Csak egy-egy helyen szakította félbe a fölolvadást a ház kitörő helyeslése; nem annak jeléül mintha egyéb részletei általános helyesléssel nem találkoztak volna. A hallgatás és figyelem helyeslése öntudatosan kísérte az egészet, a hangos helyeslés csak önkénytelen tört ki néhol, de nem szolgált nagyobb dicséretére sem a feliratnak sem a háznak mint amaz.

Fölösleges volna a felirati javaslatról hosszasabban szólanom. Mind az a mi Deák tollából kikerül: magasztos a legmagosb elmék előtt, átlátszó világossága a legegyszerűbbeknek; bevehetien vár az ellenfélnek s tökéletes egyarányu plastikai alkotás a szigorú müizlés szemeiben. Olyan mint a szellős csarnok, mely tömör oszlopokon nyugszik, miken nincs semmi czifrázat, minden csak az erőre és arányra van számítva. Még inkább olyan mint az egyiptomi lobor, széles talapon, tekervény nélkül, könnyen megmászható lépcsőzettel, csúcсарól egy országot lehet belátni s belsejében királyok kincsét, évszázadok emlékeit rejti.

Ritka adománya az elmének és jellemnek együtt; egyenként is páratlan vívmányokat volna nyerni képes, ily egyesülésben győzhetien. Az államok története, legszerényebben szólva is, nem sok ily alakot képes fölmutatni. Anglia nagy ministerei, a két Fitt, a két Fox, Bürke, a Walpole-ok, a Cecilek, a Felhámok, — s ha még annyian volnának is, egy vagy más oldalon mögötte maradnak, s alig előzik meg valamelyiken. Egy erényük lehet, a mi sokszor bűnök is egyszersmind: hogy dicsvágyóbbak voltak mint ő, s a tett nagyobb erélyét fejtven ki nagyobb dolgokat vittek ki néha; de bontsátok le hüvely őket, nézzétek őket pl. egy Macaulay beható, sziv-kutató tekintetével: mily ferdék olykor indokaik, mily következetlenek eszközeik s mint áll néha egész nagyságuk gyengeségeik nagyságában. Az első Fittet, mikor az ellenzék padain a kontinensi háború ellen dörög s mint minister a kontinensi háború nagyszerű folytatása által lesz a nemzet óriásává, mikor előbb a legnagyobb whigszövetséget alkotja s aztán a király barátaival szövetkezik a whigek ellen; Bürkét, a nemes és feltörekvő ifjút s a kiállhatatlan öreget; Fox Károlyt a szabadság és erkölcs apostolát s a zilált életű kártyást; — ki merné őket az elme és a SZÍV törvényszéke előtt egy padra ültetni Deákkal? A francia forradalom nagy agitátorait, a hitöket vérrel pecsétlő girondeiakat, a rettenetes orosz lányfejjii Mirabeaut, az ádáz Dantont, — ha kezeikről lemossuk is a vért, melyben koruk s a múlt s az udvar bűnösebb volt mint ők: mennyi erkölcsi folt undokítja s tévedéseik nem voltak-e még nagyobbak, mint elveik erősek? Thiers, Guizot, Lamartine, oly tiszták-e indokaikban, oly feddhetlenek-e politikájokban, oly következte-

sek-e eljárásaikban, hogy kételkedés nélkül állithatók őket Deák erkölcsi s államférfin magosságára?

Egyébiránt Deákról is a történet fog ítélni. Távolból jobban ki lehet venni: a nagy hegyek közül melyik a legmagosabb. S ő nem fog azzal kisebb lenni ha egyik vagy másik, a világtörténet nagyjai közül magosabb maradna is mint ő. Azok földrészek sorsáról rendelkeztek tán; a száraz és a tenger függött szavoktól, hadseregeivel s hajórajáival; ő nem versenyzett velők, befolyásban, súlyban, s hogy a félvilág ügyét akarná intézni. A római polgár, kit az eke mellől hittak, megmenteni a hazát; a falusi Ilampden, ki nem azért emelte föl szavát mert hatalomra vágyott, csak mert belső ösztöne monda hogy a hazának szüksége von ő rá, kinek semmire sincs szüksége; Eszakamerika szabadságának ki vívója s megalapítója, ki harmadszor nem akarói elfogadni az elnökséget, mert bevégezte már munkáját s inkább kereste a nyugalmat mint a hatalmat, — ezek a kikkel Deákot párhuzamba kell tenni s melyik az közülök a kivel nem lehetne?

De téljünk vissza legutóbbi művére: a felirati javaslatra. Elég annyit mondani róla, hogy az 1861-diki két fölirathoz teljesen méltó ez is. Nem irodalmi művek ezek s Deák nem író a szó megszokott értelmében. Egy darab magyar nemzeti történet e művek mindenike; s ha valamely írott műre illet valaha, ezekre bizonyosan leginkább: hogy inkább tett mint irat. S pedig ha csak úgy tekintjük is őket mint iratokat, a politikai és jogi irodalom legmas'osb követeléseinek mértékével mérve, Deákot a legnagyobb magyar írók közé kell számítanunk. Mily világosság az eszmékben, mily plasticitás a

kidolgozásban és rendezésben, mily tiszta irány, mily erő magában a nyelvben! Észrevételei Lustkandl-re egy rettenetes szétszúzó polémia s egyszersmind világos és tudós értekezés. 61-diki első felirata formai tekintetben a legtökélyesb mind a három között. Ott nem kelle pontról pontra felelni, czáfolni; nem egy elébe adott államirat, hanem saját gondolkodása fonalát követhette. Az magában kerek egész, minden előzmény nélkül melyet az olvasónak szem előtt kellene tartani hogy tökéletesen méltányolhassa a reá adott választ. Második felirata túlfelől egy oly előnnyel bir, mely páratlanná teszi azt a maga nemében. A magyar közjog és törvények szellemét soha senki oly kimerítőleg, annyi meggyőző erővel s oly magos szónoki hatálylyal ki nem fejezte. Egy nemzet szive teljességéből szólt s nem Bernáth Zsigmond mondta róla a legnagyobb dicséretet, midőn elragadtatva s elérzékenyülve „angyali tollal írott“-nak mondá, hanem Tisza Kálmán midőn azt mondta róla, hogy „e feliratban erős meggyőződésemet, legszentebb elveimet, egészen lelkennek titkos sejtelméig kifejezve találom“; és az akkori kormány, mikor arra csak az országgyűlés eloszlatásával tudott felelni. A nemzet is, egészen lelke titkos sejtelméig mindent kifejezve látott abban. Nagy elméknek ritka kiváltsága, kifejezni tudni a mit mások szinte öntudatlanul éreznek s homályosan sejtnek; és kifejezni azt oly egyszerűséggel és közvetlenséggel hogy mindenki azt higye miszerint épen maga szólott.

Ismétlem: a mostani felirat méltó a két előbbihez.

A helyzet más, máskép kelle szólani. Jogaink s követeléseink ugyanazok; ugyan azt kellé inon-

dani. E két megkívántatóságnak Deák javaslata bámulatosán tesz eleget. A „fortiter in re, svaviter in modo“ kívánalmát még senki sem teljesítette így. Nyáry Pál szépen és találóan jegyzé meg róla hogy gyöngéd de nem gyöngé. 1861-ben a kormány a jogeljátszás elméletének terén állott. Nekünk e tért ostromolni kelle; s a tizenkét év óta erősített positiót csak nagy mérvű lövegekkel lehet ostromolni. A merev tagadás mely ellenünkben állott, mely látszatot sem vala hajlandó nyújtani: az akkori feliratok s kivált a második kemény hangját tette szükségessé. Nem a pillanatnyi győzelem reményével küzdénk, erősíteni kelle saját positiókat; s ez mély árkolást és tömör mellvédeket kívánt. Ma mindez máskép van. A fejedelem, mint a húsvéti czikk előre megmondd, személyesen jó védett helyünkre; ő mondja, nem mi, hogy előbbi merev állásából kilép. Nem tagad többé; előbbi magunktartásában megmaradni annyi volna mint őt visszataszítani. Ő közénk jó, s mi úgy fogadjuk mint nemzetnek királyát fogadnia kell. Ő mehtagadja előbbi álláspontját s nekünk ezt örömmel és hálával kell üdvözölnünk. Ő bizalommal nyújtja kezét s nekünk ezt fokozott bizalommal kell viszonzoznunk. Innen a felirat szelíd, gyöngéd, csaknem meleg hangja. — A dolog más oldala: a mi álláspontunk ma is az, mint 61-ben volt; mert a dolog természete szerint nem is lehet más. Akkor is azt mondtuk: a jog terén állunk, most is ugyanazt mondjuk. Akkor is azt mondtuk: a negyvennyolczadiki törvények nem egyéb mint ősi alkotmányunk eleven, életerős, magából sarjadt megújulása, most sem mondhatunk mást. Akkor is azt mondtuk: ha van a régi tör-

zsön tán buja, káros hajtás, készek vagyunk azt le-
metszeni, de szükség hogy előbb éljen, zöldelljen a
törzs, most is csak ezt mondjuk. Kép nélkül szólva,
akkor is azt mondtuk: csak élő törvényt lehet to-
vább fejteni, módosítani, eltörölni, s csak élő tör-
vényhozó hatalomnak, vissza kell tehát állítani tör-
vényeinket, rendbe hozni törvényhozásunk mind két
alkotó elemét, törvényes országot kívánnunk és tör-
vényes, megkoronázott királyt; s bizony, ma sem
mondhatunk ennél egyebet. Innen a felirat nemes,
férfias, erőteljes tartalma.

S mégis az nem csak jogi mű, mintha szűk lát-
körű, tormába esett féreg-féle betü-imádással, vagy
gyerekesen makacs Rechthaberei-jal mondaná: fiat
justitia aut pereat mundus. Soha nem mondott a
magyar törvényhozás nagyobb horderejű s egy felé
méltányosabb, más felé önérzetesebb szót, mint e fel-
irat 47. 48. és 54. alineái: hol az átmeneti korszak
nehézségeinek tekintetbe vételével, a parlamenti kor-
mánynak a szigorúan szabályszerű eljárásokon túl is,
lehető elnézés sőt támogatás van ígérve; s az, az
utóbb idézett pontban, a helyreállítandó megyék ren-
dezésére is kiterjesztve. A jelen felirat tulajdonkép
csak e pontokban különbözik lényegileg a 61-dikiék-
től, megy túl rajtok. Ezt a ministerium kineveztetésé-
nek lehetősége tette szükségessé; e nélkül sem a feje-
delemnek nem volna kedve visszaállítani a felelős
kormányt, sem a lehető ministereknek azt elvállalni.

A ház felolvasott javaslatot kinyomatni rendelte
s fölvetését mához egy hétre tűzte ki. Lesz időnk
eszméket cserélni fölötte s megérteni és regisztrálni az
ellenkező nézeteket, — mert hogy azokban sem lesz
hiány: meg vagyok győződve.

XXX

Február 10.

Most hogy a fölrati javaslat kezeinkben van már: foszladozik a kényszerű titok fátyola a harminczas bizottság kebelében történekről. Egy fő mozzanatot hallottam csak, mit föl kell jegyeznem.

Zsedényinek nem volt igaza, Apponyi nem bocsátotta szó nélkül keresztül a javaslatot a bizottságban sem. Egy nagyszerű módosítvánnyal állott elé, mely az octoberi diplomát, mint valami nagy és örvendetes vívmányt s pláne jogfolytonossági lépést üdvözölte volna. De kifejezései oly kétértelműek, egész czélzata oly burkolt volt, hogy alája minden értelem befért volna, s egy későbbi leiratnak igen megkönnyítette vala a beleköthetést és saját szavainknak fejünkre olvasását. A bizottság valamelyik tagja, talán Kemény, ellene beszélvén, világosabb formulázásra provokálta a grófot. Ez nem tért ki s kételyt fõn nem hagyó módon fejtette ki nézeteit s a maga és pártja politikájának irányát.

Fõlemelkedett arra Deák s egyikét tartá azon beszédeknek, — nem jól kezdtem, tartott egy, még tőle is egyetlen, páratlan beszédet, minõ az útjában levõ akadályokat foltarthatlanúl elsodró lavina. Csak úgy omlottak belõle, ár módjára, az érvek melyek mindenike egy czáfolhatlan axióma, nála soha nem tapasztalt szenvedélyesség souverain erejével. Minden periódus végén azt hívék hallgatói, hogy a tárgy ki van merítve s az ellenfél el van morzsolva; de tiz s ismét tiz új periódus gördült elõ a beszéd rohamán, melyek mindenike új világot terjesztett körül

s új tört dőfött a szegény módosítvány szívébe. „Apponyi, — mondják — csaknem reszketve tilt széken s bámulatos rugékonysága elhagyni látszott őt. — Félek, mondá később, visszanyerve contenance-át, hogy gyönyörű csikóimnak, miket a koronázásra dressírozttam, nem vehetem már hasznukat.“ — Válgjon, ily nézetek uralkodása mellett a koronázás elodázásáról szólt-e, minden kép nélkül, vagy csikóin csak saját eszméit s politikája alkatrészeit értette-e, nem tudom megmondani. Annyi bizonyos, hogy pártjának másik tagja, az egyetlen ki rajta kivi.il a bizottságban ült, Bartal is elvesztette kedvét s bátorságát, Deák kemény föllépése után még támogatni Apponyi módosítványát, ki azt hallgatva vette vissza.

„A magyar törvényhozás történetének legszebb lapja üresen áll“, mondá a jelenlevők egyike ki ez episodot elbeszélte, — „nem volt gyors író, ki Deák beszédét följegyezze, melyet fájdalom csak huszonkilenczen hallottunk, holott annyi milliónak kellett volna hallani. Deák a szó legszorosabb értelmében magát multa feljül s mind azon szónokokat és mind azok legjelesebb szónoklatait kiket valaha hallottunk. Nem adnám sokért, ha még egyszer, a nyílt házban ily módon ismételnék Apponyiek a támadást s Deákot kényszeritenék hogy megint oly szent haraggal lépjen föl ellenök; ámbár kérdés , neki is sikerülhet-e másodsor, ugyanaz?“ S ezt oly ember mondá. ki Kossuthot, Széchenyit, Dessewttý Aurélt s mind azokat számtalanszor hallá, kik a magyar politikai szónoklat most már letúnt aranykorában egymás mellett s egymással szemben küzdöttek, az ország színe előtt, részint a posonyi

országgyűlésen, részint ama kisebb de nem kevésbé élénk küzdőterén, Pestmegye közgyűlésein.

Jókai pedig, pompás bon-mot-jai egyik legsikerültebbikét mondá: „Apponyiék addig kerülgették a tigriseket, míg az oroszlánra bukkantak.“

XXXI.

Február 12.

A felirati javaslat tárgyalása 15-kére lévén kitűzve, e közbe eső napok folytonos érintkezések, értekeződések s eszmecserék közt folynak le. Sok embernek sokfélekép alkotott agyveleje van s nem lephet meg, hogy még ily remekmű iránt is, melynek maga nemében való jelességét mindenki elismeri, oly ellenkező nézetek nyilvánulnak. S ily fontos tárgyban, mint egy első válaszfölrirat, mely az ország és az országgyűlés sorsa fölött dönt vagy dönthet, — a legellenkezőbb, sőt a legabszurdabb nézeteket is meg kell hallgatni.

A felirat körül sorakozott két nagy párt, a tulajdonképi Deák-, és a Ghyczy-Tiszapárt, a mostan egyesült közép hangulata: a teljes helyeslés, elkezdve a belenyugvás érzetétől föl az elragadtatáséig, minden hangfokozaton. S mondhatom, figyelmesen szemlélve az embereket, hogy e hangfokozatok épen nem az előbbi párt-tömbözések szerint vannak megosztva. Vannak az előbbi balközépen, kik a legmagosb elragadtatással szólnak a fölrirati javaslatról, pl. hogy

mást ne említsek Nyáry, — és vannak a legszorosabb Deák-pártban kik csak belenyúgottak, s némi részben elég kelletlenül is, mert veszélyeztetve látják általa a mindennek fölött óhajtott kibékülést, s csak Deák tekintélye, személyisége, s viszonyuk hozzá, tartóztatja vissza, hogy ellene ne szóljanak. Mert van abban sok igazság, hogy a valódi, a bizonyos esetekben! Deák-párt épen annyi tagot számlál a bal-mint a jobb közepén. „így nem lesz kibékülés!“ mondá nekem sóhajtva, a Deák-párt és környezet egyik igen előkelő tagja; „a mi nemzeti politikánkat nem acceptálják Bécsben, nem értik a nagy világban. S végre is, mikor az egész világ új politikai irányokat tör magának, elhagyva azon ösvényeket melyeket a középkortól kezdve a múlt század végéig követett, ragaszkodhatunk-e csak mi az ősi hagyományokhoz?“ — „De hiszen, felelém neki, nincs alkotmány mely a politikai eszméket jobban föl bírta volna venni magába mint a mienk; mely kézzel foghatóbban bizonyította volna, s épen a 48-diki törvényekkel, hogy fejlődés-képes és lépést tart az eszmék haladásával; hogy nem ragaszkodik, tormába esett féregként, elavult formáihoz; alkotmányos szellemet pedig nem látom át kivel cserélhetnénk? Mi nem annyira egyes törvényeinket, mindennek fölött nem a régieket követeljük vissza, hanem jogfolytonosságunkat, hogy a mit 48-ban ki nem fejthettünk s be nem végezhattunk, kifejtsük s bevégezzük, s a miben azóta is elmaradtunk utolérhessük. Mi azon állapotba kívánjuk helyzetetni magunkat, hogy ismét törvényeket hozhassuk; s merevségünk ez elvi követelésben, nem leendő csökönység törvényeink cél-, és idő-szerűsítése körül.“

Legnagyobb érdeklődéssel várjuk a jobb oldal föllépését. Első tervük, magoktartására nézve, legalább a mint Zscdényi beszélgette, kétségen kívül eszélyes volt, hogy a minapi vereségtől, bár zárt falak közt történt is, megkímélhessék magokat. Ha most megelőgesznek vele s abban hagyják a támadást, ingyen szenvedték azt is. Az ország előtt nem fejtették ki nézeteiket, a kormánynak nem tettek semmi szolgálatot. Valószínű azért, hogy ha visszahökkennek is a folirati javaslat oly érdemleges megtámadásától, mint a minőt első ízben megkísértettek, hallgató beleegyezéssel még sem fogják azt keresztül bocsátani. Mondják, első gondolatuk volt, egészen új folirati javaslattal lépni föl a házban. Joguk van hozzá s meg kell vallani hogy ennek volna is értelme. Kisebbségben maradnának, természetesen, de kisebbségben maradnak a netaláni egyes módosítványokkal is. S egyes kiszakított részeket ellenkezőkkel csak helyettesíteni akarni is, az egésznek megtartása mellett, valóban logikai lehetetlenségnek fogna feltűnni. De ha, mi hihető és természetes, csak az is a céljok hogy nézeteiket világosan kifejezhessék, ezt is egy új javaslattal következetesen, összefüggőbben s annál fogva teljesebben tehetnék, mint az egyes alineákhoz beadandó, de a Deák szövegébe teljességgel be nem illeszthető, módosítványokkal. S még is, úgy hallik, eltértek első gondolatuktól és arra határozták magukat, hogy az általános vitánál elmondanak ugyan némely eltérő nézeteket, de a részletes vita alapjául ők is elfogják Deák javaslatát: főtamadásukat pedig épen a részletes vitára tartják fenn. Ezt, épen az érintettem okból, megvallom, nem értem. Azt igen, hogy egyáltaljá-

bán készülnek *egy* erős csatát adni, csak hogy azt az általános vitánál kellene, s akkor visszavonulni ok. Csatát adnak, mert meg akarják mutatni a világnak, hogy míg 61-ben az egész országgyűlés ellenzék volt, s a ki szívében nem is, jobbnak látta hallgatni vagy Deákhhoz csatlakozni, most a kormány 30- 40, és ha az erdélyi szászok s oláhok bejönnek, tán 60—70 szavazattal rendelkezhetik; mihez közel van aztán az a gondolat, hogy egy újabb választás elrendelése, vagy épen még három-négy súlyos év nyomása e mostani kisebbség számát megkétszerezheti, tán háromszorozhatja. Qui vivra, verra.

Kevesebbé tudok világot látni a szélső bal készülődéseibe. Oh, nekik súlyos kifogásaik vannak a felirati javaslat ellen. Azt nem is mondják, hogy miért egyáltalában felirat s mért nem határozat, mert hiszen rég kijelentette azt Domahidy, hogy „elveim jelenleg feliratiak ..... Még azt is elszívellik valahogy, hogy a felirat hangja oly gyöngéd, oly tisztelet- és hódolat-teljes; ha már fölirat, hadd legyen ilyen. De az már sehogy sem tetszik, hogy sok, a mi a 61-diki feliratokban megvolt, ebben nincs meg; sok a mi azokban részletesen volt kifejtve, itt csak érintve van; sok a mi azokban keményen volt hangsúlyozva, itt szelídekben hangzik. Mintha a 65-diki országgyűlésnek nem volna egyéb teendője, mint szóról szóra ismételni a mit a 61-diki mondott. Miért nincs a 36. 37. 38. alineákban Horvátországról s a 39-ben Erdélyről határozottan kimondva, hogy mind az a mi ott történt s folyvást történik, az á-tól a v-ig törvénytelen és semmis; sőt a 40-ben miért van mondva, hogy ezen országok meghívásával közös országgyűlésünkre már „el van hárítva egy

súlyos akadály, mely 1861-ben leginkább gátolta törvényhozási működésünket“ —? Miért nincs ismét keményen hangsúlyozva a 41-pontban, hogy „azon honfitársaink kik politikai vádak miatt lettek elítélve“ — törvénytelenül és törvénytelen ítélőszékek által ítéltettek; s miért nem ismét e pont mindent mi 61-ben e szomorú tárgyról mondva volt? stb. stb.

De mind ez mellékes és aránylag csekélység. „Hallatlan — úgy mond egy szélső baloldali barátom, — hogy kormánynak mely még nem is létezik s mely tehát nem is kérhetett indemnity-t, előre felajánltassék az! Hisz ily rendkívüli eszközzel csak a fenyegető veszedelem bekövetkezett perezében, csak a bizalmat teljesen bíró kormány irányában, csak annak sürgető kérésére s csak erős meg- és kikötésekkel lehet, szabad élni“. Igaz; nem is akarunk, nem is fogunk máskép. Feliratunk nem ad semmi indemnityt; legkevésbé azon kormánynak melyhez jelenleg szólhatnánk, ha feliratunk általában kormányhoz s nem közvetlenül a fejedelemhez szólana, ki mellett most nem áll felelős kormány. Feliratunk csak kijelenti, hogy ismerjük a nehézségeket, melyek tizenhétéves absolutismus által teremtett állapotokat egy varázs-ütéssel nem engednek tökéletesen törvényes kerékvágásba átzökkenteni; s épen mert minden lépéséről felelős kormányt akarunk, nem fogunk tőle bűvészi mutatványokat követelni, melyekben úgy is kevesebb szokott lenni az ördögség mint a szemfényvesztés. Az országgyűlés így szól e feliratban, legyen felelős kormány, nekem felelős; s időt akarok engedni neki, hogy rendbe hozhassa köz- és magánjogi, pénz- és közlekedés-ügyi, — és minden, de minden megzilált állapotainkat. Időt adok neki míg

rendezi magát, osztályait; megyéket, törvényszékeket; egyenes- és közvetett adózást; katona-állítási rendszert; — mind ez máról holnapra nem fog megtörténni. Biztosítani akarom tehát kormányomat, hogy kineveztetése után harmadnapra nem fog interpelláltaim, talán épen általatok; hogy miért van még finantz az országban? miért szedik még a tavaly kivetett, de általunk meg nem szavazott adókat?. . . ez átmeneti időre, mely alatt csak nem lehet az ország hivatalnok, adó és katona nélkül, de melynek tartamát én (az országgyűlés) fogom megszabni, melyből való kibontakozást lépcsőről lépcsőre figyelemmel fogom kíséreni s ha kell irányozni, — ez átmeneti időre, előre kimondom, nem a szigorú törvényességet fogom követelni kormányomtól, csak azt hogy komolyan, ernyedetlenul és teljes erélylyel törekedjék a törvényes állapot helyreállításán s ne múljék el tőle egyetlen „dies sine linea“, melyen valamely lépést nem tett a nyűgeinkből való kibontakozás felé. — Hiszitek-e hogy ily biztosítás nélkül az országgyűlés részéről, a fejedelemnek kedve legyen egy ministerialis experimentumhoz? s hogy akadjon valaki, a ki ministerséget vállaljon, ha az áll előtte hogy talán holnap már mint törvénytelen eszközökkel kormányzó fog felelőségre vonatni? Hiszitek? én nem hiszem.

S váljon kockáztat-e valamit ennek kimondásával a felirat? Parliamentalis kormánynak ígéri ez elnézést, e támogatást. Maga fogja megszabni, idő-, és jog-határait. A parliament együtt ül. A kormány közte, vele mindennapi érintkezésben. — Azt mondjátok: ez a fölirat leggyöngébb pontja, itt már engedett. Én azt hiszem, ez a fölirat legerősebb

pontja; az mely legnagyobb önérzetről, erejének legbiztosb öntudatáról tesz tanúbizonyságot. A kocsis, — bocsánat e triviális hasonlatért — ha erősen tartja kezében a gyeplőt, bátran kibonthatja az ostort.

De vessünk egy futó pillantást a két szélső oldal magatartására s céljaira politikai, czélszerűségi szempontból. A szélső jobb szándékaitól távolabb vagyunk mint a szélső balétól; de azokat értjük s magok szempontjából helyeseljük eszközeik választását. Azt nem értjük mit akar elérni a szélső bal, ha csakugyan ostromra kél a fölirat ellen. Mindkettő bizonyos kisebbség tudatában s így a gyakorlati és rögtöni siker reménye nélkül küzd. De a jobb: jó vért akar szerezni a kormánynak s kormánypártot szervezni, a kiegyenlítés könnyítése végett, melynek akkor ők tartanak kezükben módozatait. Ez mind világos és logikus dolog. De a szélső bal, a mellett hogy a házban és a hazában világos kisebbségét tudja, semmi czélt sem is ér el föllépésével. Rósz vért okoz fenn s alant, nehézségeket gördít, élessé, keserűvé teszi a küzdelmet, — s mindezzel gátolja vagy elodázza a kiegyenlítést, mely pedig, törvényes alapokon — értetik, — oly általános óhajtása a nemzetnek, hogy az elől szemet hányni azoknak lehet legkevésbé, kik minden pillanatban a közvéleményre szeretnek hivatkozni.

Tény az, hogy a fölirati javaslat ellen mindkét oldalról sok a kifogás. S ha kiadnék; azt egy két tagú bizottságnak, mely méltóságos Jobboldaly és tekintetes Szélsőbali urakból állana, hogy mindenik törülje ki belőle a mi neki nem tetszik, — aligha úgy nem járna szegény felirat, mint az egyszeri szürkülő ga-

vallér, kinek két szeretője volt, egy ősz és egy fiatal, — amaz mindig kiszedegette fekete hajszálait, emez a fejéreket, hogy magukhoz hasonlóbbá tegyék, inig végre — kopasz lett.

Végre még egy oldalról várhatunk megtámadásokat az adresse ellen: a nemzetiségektől. Ezek, vagy legalább némelyikük, az első feliratban már precziroztatni kívánnák nemzeti igényeiket, s azon jogengedményeket melyeket a magyar nemzet nekik adni hajlandó. Ki érteti meg velők, hogy e felirat nem arra való, s benne legfőlebb általánosan érintethetik a tárgy minden elvi fejtegetés nélkül. Az oláhok többsége, konferenciáikban, már csakugyan e nézet felé hajlott s talán megállják hogy ellent ne szóljanak, ha Vlád és Pap Zsiga be tudnák kötni az — egymás száját. De a szerbek részéről bizton várhatjuk a támadást. S bizonyosan Dobrzánszky sem fog az ő ruthén igényeivel hátramaradni. El lehetünk egy keserű parlamenti csatára készülve; mert ez emberek nem is tudnak máskép mint elke-seredetten szólni, — mi pedig oly csodálatosan, mondhatnám nevetségesen gyöngédek s gyöngék vagyunk irányukban; hogy minden adott alkalommal jobban kedvezünk nekik mint önnön-feleinknek; nekik, — kiknek? a testvér nemzetiségeknek? azok érdekei valódi képviselőinek? jó volna ha úgy volna; — nem! hanem az oláh, szerb, ruthén stb. — bürokratáknak! mert e nagy igényű emberek többnyire bürokraták és a nemzeti egyenjogúság czíme alatt azon arányokat számítgatják, melyek a különböző nyelvű hivatalnokokra esnek az illető kancelláriákban s tartományi kormányshékekben!

XXXII.

Február 13.

E „képviselői“ napló jegyzetekben kevés dolgom van a méltóságos főrendekkel. E magos urakhoz csak keztyüs kézzel lehet közeledni én pedig szeretem a tiszta ugyan de szabad kezét. Eddigi jegyzeteimet nem mertem azért hozzájokig kiterjeszteni, s ma is, csak a teljesség mulhatlanná tevén, jegyzem föl a tényt:

a felső ház külön feliratot készít.

E határozat, miért tagadnám, midőn először kibukkant a nem-lét ködéből, átalános megdöbbenést, a bosszankodás megdöbbenését okozta, A mikor a nemzetnek egy értelműié,g, egy szívvel s szájja] kellene jogfolytonosságát visszakövetelni: e méltóságos testület külön húz!

A felső ház házszabályai 58. cikke ugyan azt mondja: „mindenik ház külön készít (s nem csak készíthet) válaszfeliratot“. Formailag tehát teljes igazuk van. De hol volt e rendszabály 61-ben? Akkor lett volna ok külön felíratra. Az alsó ház többsége megnyirbálta, kiforgatta magából Deák első felíratát, A felső ház mondhatta volna: én visszaállítom annak eredeti szövegét s külön felíratomul fogadom; én tiszteletteljes hódolattal akarok szólni a fejedelemehez. Nem mondta. S most mikor a felírat javaslat, melyet el nem fogadás vagy megnyirbálás legkisebb veszélye sem fenyeget, előttünk áll, mikor annak hangja modora a legloyalisabb, — most azt

mondják: ők külön feliratot akarnak, a 61-diki példa s a nemzet közkívánata daczára. A fölirat modora ellen nem lehet kifogásuk, kétségkívül annak lényege ellen van. Ezt megjegyezzük magunknak.

Oh, e méltóságos főrendi tábla! hiszen mi nem is tudnánk tiszteletlenül szólni róla! Oly régi intézmény! úgy túlélte magát! mint némely családban megvan még a szüle-nagyapa, a ki iránt aztán mindenki oly gyöngéd becéztetéssel viseltetik; oly szépen megkorhadt belül, mint némely százados fa, az ősi kertben, világért ki nem vágnák, sőt némi cultus tárgyává teszik, hisz nagy idők, nagy áldozatok emléke, — s úgy is kidől már magától is ma-holnap.

Valóban a Felső Ház, jelen szerkezetében soká már fönn nem állhat. Ha kell kétkamarai rendszernek lenni, egymáshoz illőbbnek kell lenni a két kamarának. Nem lehet hogy egyedül a születés és a főpapi méltóság legyen a felső-házi tagság kizárólagos jogcíme. S nem lehet hogy minden csip-csup mágnás, csak mert neve előtt b, g vagy h van, már született törvényhozó legyen. A felső-háznak is képviselni kell valamit, tagjainak becses személyén kívül. Most mi képviseljük egyenként a mágnásokat, azon választókerületek szerint melyekben laknak s melyekben ők is befolytak választatásunkra. S ők e befolyáson és képviseltetésen kívül egyenként törvényhozók. Vegyünk egy konkrét esetet. Az alsó-ház megszavazza , vagy nem szavazza meg a budgetet. Az ország összes adózó ereje, összes földbirtoka és pénzürtéke szavazta vagy nem szavazta azt meg e tényben. S most a felső-házban egy pár száz mágnás saját szakállára mondhatna el-

lenkezőket? Vagy az alsó-házban keresztül megy egy törvényjavaslat; a felső-ház visszaveti. Mely érdekek képviselése vetette azt vissza? — egy pár száz, fejenként szavazó, csak önmagát képviselő egyén. Még egy. A képviseleti rendszerrel a megyék mint megyék testületi képviselése megszűnt; a képviselők egyes választó kerületek által választatnak, s az egész országot képviselik; a főispánok hivatalnokok inkább mint méltóságok egy részük legalább) s a megyét sehogy sem képviselik. Epén mint a főpapság, egészen más okból, nem az egyház egyetemét.

Ily anomal helyzetben látta jónak a Felső tábla, külön utakat verni magának, a nemzettől a trónhoz.

No de mind ez nem tartozik reám, képviselő napló-jegyzeteit íróra. Látok azért magam dolga után.

XXXIII.

Ugyanazon nap.

Párt-értekezleteink melyek e napokban tartattak s tartatnak, legfőképp azon kérdéssel foglalkoznak: minő legyen a párt magatartása a fölirati vita alatt. A túlsúlyra vergődött nézet, mely állítólag Deák határozott kívánsága is volna, az: hogy a hallgatást tűzzük ezúttal törvényül magunk elébe. Apponyiék mondják el a magok nézeteit; mondja el a szélső bal is; tartsanak egymásnak egyensúlyt; végül mind két oldalra czáfolja meg az érveket vagy

ellenvetéseket Deák; s azzal bocsássuk szavazatra a dolgot.

Van azonban egy két ember, a kiket hallgatásra bírni még Deák tekintélyével sem lehet. No, ezeknek is kell egy kis kedvezmény: s megengedik hogy két-három részünkről való fő-matador a vita közben is felszólalhasson. Eötvös minden esetre szólani akar; szükségesnek érzi hogy szóljon; s haragszik hogy a hallgatásból pártfegyelmi kérdést csinálnak, fjónyai sem hagyja magát; s int ugyan mindenkit hogy senki ne merészeljen szólni, mert „az öreg úr nem akarja“ —de ő azért kivétel. Tegnap épen nála voltam értekezleten hol ez a kérdés hosszas s olykor élesülő vitát támasztott. A megállapodás végre is az lett, hogy a vita menete, az ellenfelek magatartása fogja határozni a mienket is, s így mint a varjak azt határoztuk hogy később fogunk határozni. Meg sem említettem volna, mint már jó ideje nem teszem az ilyen soi-disant „konferenciákat“ — ha egy megjegyzést nem akarnék épen tenni reájok.

Mondám, állítólag Deák kívánsága volt hogy hallgassunk. Ezek a mi úgy nevezett pártértekezleteink nagyon hasonlítanak a kapitányi rapportokhoz. Mint egyik tojás a másikhoz. Összejövünk, s a házi gazda kiadja az ordre-t, mondván hogy azt egyenesen a generálistól vette. Eszmecseréről, a fennforgó országos kérdések vitatásáról, a legczélszerűbb magatartásnak közakarattal megállapításáról szó sincs. A tizennyolcz embernek ki Deákkal érintkezik folyvást, nesze sincs. A „misera plebs contribuens“ semmit sem tud rólok, mert nem méltatják arra hogy valamiről felvilágosítsák, vagy valamire csak kapacitálni is igyekezzenek,

Azt hiszem mindenki tudja mi az a pártfegyelem s mily fontos és szükséges dolog az bizonyos fellépéseknél s bizonyos határokig. De azt is tudja mindenki hogy bár végetlen sok köztünk a különbség: tehetségre, politikai gyakorlottságra, szónoki képzettségre, társadalmi állás- és befolyásra, — egyben mindnyájan egyenlők vagyunk: férfiak, kiket egy választó kerület bizalma küldött ide, hogy az ország legfontosabb érdekei fölött tanácskozzunk s ne mint gépies szavazók hajtassunk tömegesen ide vagy oda. Soha nem volt országgyűlés melynek nagyobb szüksége lett volna minden valamire való erőt igénybe vennie; és soha sem volt országgyűlés, melynek fejei annyira ignorálták, megvetették volna a saját pártjukat alkotó nagy többséget.

Ha Deáktól vehetne a párt egyenes utasításokat és fölvilágosításokat; mindenki megnyugodnék benne. De kétszáz ember Deákkal nem közlekedhetik — sőt egyesek is nehezen. Én gyakran voltam Deáknál s őt mindig körülvéve találtam legalább 8 —10 embertől, többnyire ugyanazoktól. Fő-embe-reink pedig igen gyakran saját nézeteiket adják Deák kívánságai gyanánt. Az is tény, hogy épen e fők némelyikében van a pártnak legkevesebb bizodalma. Még azt a tizennyolez egyént, ki közvetítőül szolgálna Deák és a párt közt, sem a párt jelölte vagy választotta azok közül kikben legtöbb bizodalját helyez. Azok névsora is készen octroyáltatott a pártra.

Ezeket én mind látom s tudom, legfőlebb a fejemet csóválom, mosolyogva, reá. De az, mi bennem egyszerű észrevétel s tudomás alakját ölti fel, sokakban neheztelést okoz s nagy visszatetszést szül. Nem

egyőtől hallám panaszkép, hogy nem csak mellőztek az úgynevezett vezérek által, de gyakran repudiáltak is. Nem egyőtől, hogy pártunk szerkezete annyira oligarchicus, hogy később visszavonulni minden úgynevezett értekezlettől, mint egyszerűen kompareálni a napi parancs átvétele végett. Némelyik visszavonul az összejövetelektől s ez még nem baj; de némelyik el fogja magát szakasztani a párttól s ez már baj lesz.

Restelkedve irtain le mind ezeket. De akarom, hogy a ki e lapokat olvassa, tiszta fogalommal bírjon dolgaink menetéről s egy pillantást vethessen, az aprólékosságokig, az országgyűlési pártok szerkezetébe. E memoire-ok valaha egy szerény adalékot fognak szolgáltatni az 1865-diki országgyűlés (külső és) belső történetéhez. S nem akarnék, öntudatosan legalább, hamis felfogás szolgálatában állani.

Különben mind ez nem oly igen nagy veszelem. Az országgyűlési padok föl nem tűnő, ki nem való soraiban sok észtehetség, jellemerő és politikai képesség ül; a hatás visszahatást szül; s a rokon elemek előbb utóbb meg fogják találni egymást. Szorosan a Deák-párt körén belől fog, ha idő és szükség lesz reá, alakulni egy tömb, mely módot lelend: közvetlenül vagy bizodalma választottal által érintkezni Deákkal s érvényesíteni tudandja önálló gondolkodása, szabad vitatkozás által magában kifejtett nézetei súlyát.

XXXIV.

Február 15.

A trónbeszéd és a felirati javaslat a mai ülésben újra fölolvastatván, megkezdődött az általános vita a válasz-felirat felett.

A karzatok már jóval 10 óra előtt zsúfoltra teltek. Az ország első delnőit szemléltük egyik páholyban. Gróf Batthyány Lajos özvegyének nemes bánatos vonásai, Sennyei báróné és Odesealchi herczegné bájos üde arcza, az erény, szépség s honzserelem számos képviselőnői között (a nők is képviselik az ország szívét) koszorúvá fonódtak a hazafi bölcsesség és lelkesedés küzdelmei számára. A másik oldalon a kormány és a felső-ház sok kitűnő tagja foglalt helyet. Az írói karzatok leszakadással fenyegették a journalistika kakas-ülői képviselőit s az országos képviselőknek alattok eső padjait. A karzatok minden osztálya tömve volt. Sőt a lépcsők s bejáratok is, jelentve mintegy hogy a nemzet azon része is, mely a képviselő házon kívül esik, s „Kárpátoktól Adriáig“ terül el, feszülten várja a tanácskozások folyamát s majdan eredményét.

Mindenki tudta, hogy Bar tál György fog szólam s a jobb oldal nevében nyitandja meg a vitát; az első Champion, ki a küzdterre kiáll, a többségben levő ellenféltől különböző színeket viselve láncsáján, paizsán; tiszteletre méltó bátorság« viador, tömött harcz-sorokkal szemben is „rendületlenül“. Apponyi gróf, a jobb oldal igazi feje, esze, e bátor csatárnak engedte át az első támadás dicsőségét, ve-

szélyét; hogy ha ez elesik, a még kétesebbé válандó harczot ő annál nagyobb veszély dicsőségével folytathassa.

Bartal György a 61-ki országgyűlésen, az első felirati vitánál egyikét tartotta a „legfényesebb“ beszédeknek. Nagy hévvel és erővel beszélt a felirat mellett; oly érvekkel melyeket a határozati párt legélénkebben tapsolt meg s melyekről az utána következő szónok elég elmésen s nem minden igazság nélkül monda, hogy azokból a „határozatra szabás következtetését várhatta volna mindenki“. Bartal akkori beszéde sok tanulmányról, széles olvasottságról, lángoló hazafiságról s erős jogérzetről tanúskodott. S ma, a kormány padjain (mert bár parlament! értelemben nem azok, bízvást így nevezhetjük a jobb oldalt) mindenki kétszeres kíváncsisággal várhatta e kitűnő elméjű férfiú plaidirozását azon irány és nézetek ellenében, melyeknek 1861-ben ő volt egyik legbátrabb s legjelesebb előharczosa.

Bartal György, két rövid félbeszakítással, három óra bosszant beszélt. Három óráig beszélni, úgy hogy az ember folyvást mondjon valamit, magában is erős feladat, a legnagyobb szónokra nézve is. S ha nem épen példátlan, de nem is épen gyakori eset a parlamentek történetében. Ily hosszú beszéd legtöbbször arra való, mit Talleyrand az emberi beszéd általános feladatának vallott. Egyszerű, leplezni nem szándékolt meggyőződések nem szükség oly hosszan fejtegetni. Más mikor adatok roppant halmazát, valamely nagy ügy fölötti tanulmányok összes eredményeit kell kitérni s az ismeretleneket bevezetni egy előttök járatlan tartomány

minden részleteibe. Bürke, Warren Hastings pórében, négy ülést betöltő, s tán tizenkét órára terjedt beszédet mondott. Beszéde azonban egész könyv volt, a legkimeri többek egyike, Kelet India angol szervezésének történetéről s akkori állapotairól. Bartal György beszéde csak egy beszéd volt, melyben saját „érzelmeit“ s nézeteit igyekezett majd világosakká majd burkoltakká tenni hallgatói előtt. Beszéde hosszúsága tehát, bár folyékonyaságáról, készségéről s (mellékesen) emlékező tehetségéről eminens calculust érdemelt ki, első hibája volt. Ily hosszú beszéden lehetetlen ki nem fáradni a figyelemnek, még akkor is, ha a beszéd világos, egyszerű, sententiosus volna is.

Bartal beszédében azon épen e tulajdonokat kerestük volna Inában. Nagy szerencsétlenség volna politikai szónoklatunkra nézve, ha az e beszéd modorának átalánossá tételére terel tetnék. Szónoki styl tekintetében valódi monstrum az. Öles periódusok, melyek incis uniókkal leroskadásig vannak túlterhelve. S a nyelvtan és syntaxis minden közkeletű szabályai ellenére, a főmondatba beékelt almondatok, melyek teljes körmondatok magok is, néha az alany és annak jelzője közé vannak beszűrve. Nem idézek magából a beszédből példát, mert egy lapot foglalna el naplójegyzeteimből, csak világossá akarom tenni e syntaxisi szörny-modort. Ha valaki azt akarná mondani: „okos ember“ s az okos és az ember közé tenne egy ily mondatot: „mert nem lehet-e méltán okosnak nevezni a ki így meg így stb“, — s ezt öt perczig fejtegetvén, utána vetné a rég elfeledett jelzőhez tartozó alanyt, az ember szót: váljon mit mondaná rá a nyelv

józan esze? S aztán az ily rendszerrel alkotott körmondatokban mily puffadozó dagály, mily exoticus szóvirágok, mily csaknem szétpattanó s a hallgató figyelmét szétpattantó bombastok! Nem állhatom meg hogy csak egyet legalább ne idézzek: „hogy a milliókra menő s ezért sem ki nem irtható, sem oly „könnyen mint ezt az etimológiának némely „úszályhordó alchymistái insinuálgatni me- „részlék*) — nem diluálható magyar elemet „depauperisálni, országos létéről megfosztani, sőt „hazájának további mozaikszerű feldarabolásá- „val**) a végletekig keseríteni lehet ugyan, de „soha sem a nélkül***) hogy a szineskedő ármányt, „a vakmerő dölyöt mindenkor sújtani, de öröklött „átok gyanánt a népekre átszállani szokott retri- „butio folytán a birodalom többi alkatrészei és különösen a beteg financiai anyagi romlásunkat, a „társadalom legfőbb, és ép azért solidaris érdekei a „kabátos vagy sanculottes (sic!) proletariátus méltelyének könnyelműen vétkes terjesztését, s az euró- „pai béke megrendülése esetében a birodaloméval „oly szoros kapcsolatban levő dynastikus érdekek „(no persze!) e nemzet páratlan loyaltásának pa- „ralysisében a vérmesb hazafiak és tömegek elkeseredés fokozta végelszántságában rejló, és e kor- „mány actióját épen a krisisek idején fátumszerűen „lenyűgöző veszélyeket súlyosan meg ne érezzék „és hogy viszont nekünk magyaroknak csak is e

*) Brr! Bombastus Paracelsus!

**) A mozaik-szerűség nem a feldarabolásban, hanem épen a darabok összerakásában áll.

***) Halljuk! s hallgassuk lélekzet vétel nélkül a 15 sorral alább fekvő meg ne érezzék szóig!!!

„destructiv szerep elvállalása, a külső bonyodalmak meddő, mert révpártunkat soha sem verdeső hül-
 „lámzásának s a drága hon zilált állapotának kínos
 „szemlélése, vagy az Austriával való méltányos ki-
 hegyezés megkísérlése között lehet választanunk.“
 — Jaj! adjatok egy zsebkendőt, hadd törüljem meg
 homlokomat! egy kis szagos eczetet, különben el-
 ájulok!

S valyou mire való e folytonos kaczerkodás az idegen kifejezésekkel? Legalább egy nyomtatott iv-
 reterjedő kis-cellarius-szótárt szerkeszthetnénk azon
 angol, francia, latin és görög szavakból és szóla-
 mokból, melyek a három ives beszédben elszórva
 vannak, mint a strucz különben is nehéz emésztetü
 eledelében a kavicsok, vasszegek s nemtudom miféle
 rántások, hogy azt más becsületes gyomornak még
 emészthetlenebbé tegyék. Mert bizony, ez így tar-
 tott álló három óráig, a mint e kis mutatványból
 látni méltóztatik.

De mind ez, Bartal György szónoklatának csak
 külső ruházatára vonatkozik. S vestis non facit mo-
 naclium. Tarkabarka harlequin-ruha alatt nem lük-
 tethetnek-e nagy érzelmek? s bohóc-sapka vagy
 tollas indián-főveg nem fedezhet-e nagy eszméktől
 forrongó agyvelőt? Nem állítjuk hogy Bartal György
 semmit sem mondott; még azt sem mondjuk hogy
 három óráig tartó beszédében csak egyes passusok
 is lennének melyek merő ürességet üldöznének nagyra
 duzzadó frázisaikkal. Az „Auflaufban“ is van, ha
 más nincs, tej, tojás s egy kis zsemlyedara; de az
 egész tálat betöltő puffadozásához képest elég kevés.
 Bartal beszéde mindenütt, közbevetett eszmék árjá-
 ban fúladoz; de a lényeges tartalom benne, akkora

terjedelemhez vajmi kevés. A beszéd lényegét nem csak egyszerűen elmondani, kellőleg ki is lehetett volna fejteni három negyed óra alatt s így az igénybe vett idő három negyed része merő pazarlás volt; oly pazarlás, minőt a képzeletből táplálkozó költői miinek sem vagyunk hajlandók megengedni, ha magához vonzás s lebilincselés helyett „isszonyodom s futok“-féle megindító hatást nem akar előidézni. De a mi e szörny-beszédet tulajdonkép tartalmatlanná tette, nem ez. Hanem az ellenkezők vegyítésének azon csodálatos módja, mely önmaga gondoskodott róla, hogy a mit egyik pillanatban nyújtott, a másikban visszavegye, a mit most megengedett mindjárt devalválja, s a mit balra irányzott, jobbra fordítsa azonnal. Jogfolytonossági előzményekből jogfeladási következményeket vonni ki, törvényes alapra opportunitási spanyolfalat állítani, tetsző tetteket bocsátani előre, fedezetül a nem tetszőknek s készen tartani ismét egy tetszőt, hogy beboronálja az előidézett rász benyomást, — ez azon manœuvre, melyet nagyobb tökélyig vive soha sem láttunk szónoktól. Csakhogy ily eljárás mellett hol marad a szó-árból fenmaradó valódi tartalom? hol az egyszerű és tiszta meggyőződés elvi ereje? hol a végzettség, melyet drámában, predikációban s politikai szónoklatban egyaránt csak a következetesen egy nyomon haladó fejtegetések s bizonyítások fonalán lehet elérni és nyújtani? Szívesen felajánlom a parit, akárkinek, akár magának a tisztelt szónoknak, hogy három óráig tartó szónoklatából, per excerpta, két beszédet készítek, mindeniket másfél - másfél óráig tartót, — egyet melyet a jobb oldal, másikat melyet a többség valamely tagja, s egyenként bizonyára

nagyobb hatással mindenesetre pedig határozottabb végeredményt! benyomással fogna elmondhatni, mint ő mindkettőt, amalgamizálva elmondotta.

Tartózkodva nyúlok azon távolabbi következtetlenség vádjához, melylyel Bartal György 61-diki beszédét olvashatnám csaknem pontról pontra fejére; ámbár ilyesmire ő maga adott 61-ben, a ház kitoró tapsai között példát, mikor, ha jól emlékszem, Rechberg gróf egy nyilatkozatát fordította a Rechberg gróf politikája ellen. De nem felejtettem el, mily „ünnepélyesen (saját szavait idézem) ellene mondott „ama tétel (az opportunitási) kiinduló pontjának: „mert a czélszerűség tekintete a közélet me- „zején szintoly kevésbé adhat csak tisztességes „ürügyet is fejedelmi eskük által szentesített ál- „lamtörvények megsemmisítésére, mint a privátélet- „ben a magánosok közötti szerződések avagy az egyszerű becsületszónak megszegésére. “ S élénken emlékszem mily határozott meggyőződés hangján monda hogy nemzetünk „nem rajongásból, nem politikai „divateszmék utáni hajhászásból ragaszkodik az „1848-ban kivívott önálló és független magyar parlamentáris kormányhoz“; és hogy a nemzet „vagyona „és vére fölötti kizárólagos rendelkezésben találja az országiás lényegét, és szilárdul el van tönkéivé inkább a bizonytalan sors bármely eshetősé- „geinek kitenni saját jövőjét, hogysem ősi alkotmá- „nyának ez életereit önmaga szülőgyilkos kezekkel „kettévágja.“ Mondom, tartózkodva nyúltam e fegyverhez. Politikai pályán a következtetlenség, fájdalom épen nem ritka dolog. Egyik parlamenttől a másikig sok, és tegyük hozzá, sok kitűnő egyéniség szint változtatott már. Az ily sors fordulatokba bele

kell, ha sóhajtva is, adnunk magunkat. Nagyobb hiba, egy és ugyanazon beszédben a prisma minden színeit egymásután villogtatni a bámuló néző szemibe. A szónoklat célja hogy hasson, meggyőzőn. S az a szónak eltévesztette célját, elvesztette fáradságát, idejét, eljátszotta hatását, ki minden pillanatban ellenkező hatásokat idéz elő. Oly beszéd, mely erős meggyőződésektől áthatott hallgatóságnál folytonos visszatetszést szül, lehet jeles, nagyszerű s végre egy higgadtabb pillanatban az elfogulatlan vizsgálatra nézve meggyőző is. De oly beszéd, mely ugyanazon gyülekezetnek, ugyanazon órában most élénk helyesléssel majd szintoly élénk ellenmondásával találkozik mindegyre, minden lehet csak meggyőző igazi politikai beszéd nem. S ilyen volt Bartal beszéde. Vagy azt kell föltennünk hogy a képviselőház egy perczig sincs tisztában magával, vagy azt hogy a szónok vegyit „quadrata rotundis.“ Harmadik lehetőség itt nincs.

Egy másik szintoly súlyos hibája Bartal szónoklatának, mint politikai szónoklatnak, az volt, hogy semmi gyakorlati „ergo“-ja nem lett. Legnagyobb része annak a mit elmondott nem idején és helyén volt mondva. Nem tartozott a napi rendhez. Résztint nem egyáltalában a jelen felirathoz, mert a közös ügyek mijét és mikéntjét fejtegette tovább egy óránál. Résztint, ha a felirathoz is, de a részletes vitához. Ő elfogadta, azt mondá s szavára kell hinnünk, a feliratot, elvileg, a részletes vita alapjául; nem is adott be ellenjavaslatot. Szükség volt-e hát az elvileg elfogadott dolgozat alapeszméi és elvei ellen három óra bosszant beszélni s végre azzal ülni le, mint egy második Luther Márton, „hogy nem te-

hetett másként.“ Dehogyan nem! sőt szónoki, politikusi, és állam-illetőleg kormányférfiú reputációja érdekében másként kellett volna tennie. Egy szónokról, a ki oly hosszasan s oly elmefárasztólag veszi igénybe egy parlament figyelmét, a legkevesebb a mit követelhetünk hogy gyakorlati következtetéseket húzzon ki fejtegetéseiből s állítsa azokat — lefejtve rólok végre tarka hüvely őket — keresetlen természetes tisztaságukban élőkbe. O ezt múlasztotta el. Hosszasan beszélt s mi sok egyéb közt mit beszédjében nem értettünk*) főleg azt nem értettük, hogy tulajdonkép miért beszélt. S oly szónoklat, mely ezt nem teszi világossá, csakugyan Inában való verdesése a levegőnek. Mert a mellett hogy mi jól tudjuk s érezzük hogy nem egy a parlamentnek felelős kormány közegével állunk szemben, ő is jó eleve kijelentette, hogy nyilatkozatai nem a kormány intencióit fogják föllepzezni akarni. Inkább gondolhatjuk hogy pártja nevében beszélt; bár azt egy szóval sem említette. De e pártnak megállapított programjának kell lenni; s e programúira nem vetett épen semmi világot Bartal György beszéde. Fennmarad az egyéni nyilatkozat súlya. Bartal György egyéni nyilatkozatnak akarta vétetni beszé-

*) Későbbi jegyzet. Ő Felsége a császárné folyvást figyelemmel olvassa lapjainkat s az országgyűlési beszédeket. Ismeretes leereszkedő nyájasságával s igénytelenségével valami kelleme akart mondani, egyik udvari estélyen Bartalnak, s egyszersmind szerényen vallani hogy nyelvünk meg nincs teljesen birtokában. „Olvastam az ön beszédét“ — monda Ő Felsége, — „Áh, mosolygott a kis Bartal — mily rendkívüli kegy“ — „— de megvallo, nem igen értettem.“ Ez, mondhatnék, még épen nem bizonyosága hogy a Felséges asszony ne értené egészen jól a magyar nyelvet.

dét. De adott-e egyébre, mint a vita körén kívül eső közös ügyekre nézve, határozott nézeteket, követendő magatartás részleteit? Épen nem. S így „oleum et operam — e tekintetből is — perdidit.“

Hosszasabban múltattam Bartal György szónoklatának bírálatánál. Pedig talán inkább egész szónoki egyéniségét kellett volna festenem. Azt is megkísértem egy pár ide vetett vonással.

Bartal kis ember, arányos termettel, mozdulataiban keresetlen csínnal, magosán hátravetett fejtar-tással, csaknem a színészi tökélyig mozgékony arcz-izmokkal, kifejezésteljes tekintettel, bátor szemmel s szabályos vonásokkal. Hangja csengő, elég terjedelmes hanglétrát magába foglaló, s nagy modu-latióra teljesen hatalmában álló. Nyelve folyékony, gyors, de szabályzott: pergő ha akarja, nyomatéko-san hangsúlyozott*) ha kell. Szóbősége, ba rögtönöz, nagy és gazdag; emlékező tehetsége, ha betanúlt beszédet kell felmondani, páratlan, csodás, természet-főlötti.

Mennyi előny egy szónokban. S meg kell mon-danunk, hogy Bartal e természeti talentumok egyi-két sem heverteti; felhasználja mindet, s ha van benne hiba, az: hogy túlságosan használja föl. Alakja csínja, tartása büszkesége, feje emelkedettsége a dacz és gőg alakját ölti néha, mely nem csak az ostro-mot várja be bátran, sért is néha. Arcza bámulatos mozgékony-sága a megnyerő mosolytól az öntetsző hangtalan nevetésig, s ha szava ellenző zajt költött,

*) Ámbár rendszeren hibásan hangsúlyoz. A határozó raggal összekötött igében nem a ragra, hanem az ige első szótagára veti a hangsúlyt: megmondtam, megmondtam helyett; kivált a pa-thetikus helyeken.

a metsző vigyorgásig megy. Nyelve folyékonyságát s ritka szóbőségét arra használja fel hogy e véget nem érő és összevissza csavart periódusok egész özönét zúdítsa, gőzfürdőbeli alul- felül- oldalt- egyszerre rohanó zuhany módjára, szerencsétlen hallgatói nyakába, míg szemök-szájok tele van s szinte fűldokolnak. De leginkább visszaél emlékező tehetségével, melyet — mint túlmakacs lovag a tajtékzásig sarkantyuzott paripát — a lehetetlenig, a hajmeresztő bravourig zaklat. Hogy lehetne különben ily beszédet betűről betűre, commáról commára betanítani s úgy felmondani hogy egy és helyett se mondjon s-t, vétségből! Rám azt a hatást tette memóriája, mint ezelőtt harmincz esztendővel az a diák-pajtásom, ki talpa alá tette s egy szóhiba nélkül egy szuszra elmondotta a félévi stúdiumot!

Valóban, ennyi előnnyel igazi szónok lehetne az ember. De Bartal csak egy ritka beszélő, ki virtuózi-tásig vitte a beszédbeli készséget. Talán sok benne a tanulmány vagy routine s kevés a valódi elme; sok a tűz, végetlenül kevés az igazi SZÍV. S nagy elme s nagy SZÍV nélkül, a legnagyobb természeti előnyökkel sem lehet nagy szónok senki. Es mi ennyi tűzzel alig egyeztethető, a közérzület nem csak heves, hanem néha cinikus megsértése, s az ezáltal fölzúdított vihar ellenében fagyaló megvetéssel nyilatkozó kicsinylés. Egy, a mi szí-vünket s annak legszentebb érzelmét mélyen sértette, élénk emlékemben maradt: alkotmányos életünk birtokát egy nyáréji álomban birt fellelgevárnak nevezé, oly szenvtelen hidegséggel, mintha e nyár-éji álom nyolczszáz év helyett csak egy pillanat mámore lett volna, s mintha annak elvesztése után

csak ki kellene dörgölni szemünket s azt mondani: eh, álom volt! felejtsük el!

De talán Bartal mai beszéde is csak álom volt, egy rősz, egy nyomasztó álom; mely azonban a föl-
ébredés után az ő keblét fogja legsúlyosabban nyomni. Az volt, álom volt, felejtsük el!

XXXV.

Február 16.

„Barátom, ha így folytatod, s minden szónok-ról egy félivet írsz, röpiratod a fölirati vita végéig mázsás pingvinné nehézkesedik el.“ így szólt hozzám barátom, kinek mutatványul felolvasám tennapi jegyzeteimet.

„Ne félj! nyugtattam meg őt s vele az olvasót is, nem mindennap pap sajtja! nem mindig jó puska-végre oly nemes vad! Rövid leszek ezentúl!“ S kivált ma igazán rövid lehetek.

Mert mit mondjak sokat Madarászról? S miért mondjak sokat Eötvös-ről? A véletlen egymás mellé helyezte őket a beszélők sorában, pedig bizony isten nincs bennök egyéb érintkezési pont, mint hogy mind a kettőt Józsefnek keresztelték. De isten őrizzen hogy csak keressem is köztük az érintkezési pontokat.

A szélső bal vezérférfia, hozzá s álláspontjához mérve elég mérsékelt beszéddel nyitotta meg a részükről való csatározást. Tartózkodólag szólt a felirat neki nem tetsző részeiről, elfogadta a részletes

vita alapjául s meglegedett azzal hogy saját álláspontját konstatálja, mely szerint ő közös ügyeket nem ismer. Madarász egyébiránt nem rászónok; otthon, megyéjében, rendszeren sikerülnek rögtönzött beszédei; van benne valami nyers erély, s minden szavából a meggyőződés látszik. Nem puffogató Besze, hanem egyszerűen csak egy keveset tanúit, keveset gondolkozott falusi politikus, ki mindig a lehető legszűkebb latkor közepére áll s azt eléri és megmarkolja kezével. Ma azonban úgy látszik készült s ez ártott szónoklatának; elvesztette eredetiségét, hogy úgymondjam nyersségét, egyetlen valamire való tulajdonát s egy hadonászva előadott, nagy szavakkal keveset mondó csinált beszéddé vált. Egy pár helyt mintha Bartal körmönfont s contort irányát akarta volna megkísérteni; de megjárta vele, nem bírt annak volubilitásával s belezavarodott. Oly labirintból mint az, csak oly emlékezet Ariadne-fonalával lehet menekülni mint a Bartalé.

Eötvös ma ismét remekelt. Megint ő maga volt egészen. Igénytelen előadásával, mely helyen helyen csaknem a megakadással fenyeget, de azért soha sem akad meg, a majd könnyen odavetett, majd nehezen elő-vont részletek mozaik darabjaiból ismét azon beszédek egyikét rakta össze szemünk láttára, melyek örökre tartó beesők mellett a pillanati jó benyomás előnyével is bírnak. Kedvencz tárgyát, a nagy-német kérdést ma pihenni hagyta, vagy csak alig érintette; de annál melegebben szólott a mi belső német kérdésünkről, a lajtán-túliak alkotmányos állapotairól. Beszéde ott szintoly jó hatást teend mind itt; s tetszeni fog nekik, hogy nekünk oly nagyon tét-

szett, hogy a rokonszenv mely irántok nyilatkozott nem egy szónoké volt, hanem az egész házé, kit azon egy felvillanyozott.

Eötvös régi hőse már az alkotmányos küzdelmeknek. Tévedt, maga is vallja, sokszor; de soha a meggyőződés áthatottsága és a szív melege nélkül nem emelte föl szavát. A SZÍV, melyből a Búcsú kiforrott, a haza iránti szerelem mély elégiáját minden tettével zengette. A lélek, mely a Vár és Kunyhó bús történetének hangot adott, demokratikus irányát soha sem tagadta meg. Tévedései is, jelesen a nemzetiségi kérdésben, e nemes irány túlzásaiból erednek: nagyobb benne az ember mint a patrióta; szabadelvűbb mint politikus. Kik a Reichsrath eszméjének első kimondását reá viszik vissza s ebből intentióira vonnak balkövetkeztést, nem csak csalódnak, de nagy igazságtalanságot is követnek el. O csupa SZÍV, s ez hibája és erénye egyszersmind. Egyszer futott; de csak mint a megsebzett őz, hogy a rengetegben vérezzék el s nem tudva hogy midőn sebeit nyalja fájdalmában, akaratlanul is meggyógyítja azokat. Ma ismét nagy elégtételt adott azoknak kik benne nemcsak soha sem kételkedtek, de őt igaztalan megtámadások ellen mindig védelmezték. Mikor beszédét a felirat feltétlen elfogadásának egyszerű nyilatkozatával kezdette, önkénytelen tört ki a taps, s pedig csak keresetlenül mondta mit a nagy többség érezt s a két szélső oldal megelőző csatározásaira mindenki úgy akart s tudott volna mondani.

Utána Zsedényi szólott. A posonyi konservatívek e merész csatárját mindenki ismeri. Ma azt hiszem nagyon blamírozta magát. Nem mintha sokkal jobban nem beszélt volna, mint a jelen ország-

gyűlés eddigi apró-puska-tiizei közt bármikor, de mert tovább ment, mint Bartal beszéde után ítélve kellett volna, maga a párt szempontjából is. Telivér 47-es konservatív volt, a 48-as köpenyeg egy-pár fityegő darabját aggatva túl-túl magára. A szakadozott dominó alól kilátszottak a valódi termet körrajzai. Ha az utána következő szónokok is oly messze maradnak mögötte, mint a megelőző — úgy furcsán fogja kivenni magát kása-kapitányi előremerészkedése. Különben neki a merészség mindig kiváló tulajdona volt. Akkor sem hagyta el, mikor követjelölti programjában a 48-diki elveket oly hártározottan proklamálta. Egész alakja, szónoki jelleme — a merészség. Ő semmitől sem fél, az egytől talán: nehogy a többséghez tartozzék. Tetszik magának az ellenzésben; tetszik a paradoxonok felállításában, tetszik az azok által felköltött nemtetszés vihara közepetti gúnyoros nyugalomban. Talán senki sem veti meg annyira a közhangulatot s nem engedi magát oly kevésbé kihozatni általa sodrából. Tiszteletre méltó tulajdon abban ki nagy igazságokért küzd, hogy szikla legyen a töredékeny hullámok csapkodásai közt; de épen nem nagyszerű egy olyantól, ki kicsinyes sophismák apró kövecseit rakosgatja a folyam elébe, melyeken az hömpölyögve s könnyedén veti át magát. Különben Zsedényi ügyes dialektikus s a feltaláló könnyűséget nem lehet megtagadni elméjétől. Csinos riposte volt a mit ma is Pataynak adott. Midőn Zsedényi mondá, hogy a 48-ki törvények tetteges visszaállítását a kormány lehetetlenek állítja: „Próbálja meg!“ vágott közbe Patay, a ház hangos nevetésétől s tapsaitól kísérve. Zsedényi megvárva míg a taps lecsillapul,

sem attól sem a közbeszólástól legkisebbé is meg nem zavarva megbecsülhetlen kedélyes humorral felelé: „Hiszen megkínálta Patay tagtársunk a kormányt a múlt országgyűlésen is a próbával, de nem fogadta el.“ Persze hogy meg, csak hogy nem Patay tagtársunk hanem az egész országgyűlés s most is az kínálja meg ismét; úgy látszik sikertelenül.

Zsedényi után Ghyczy Kálmánt szólította a ház jegyzője s lőn nagy csend. Ghyczy magos, kissé hajlott alakja emelkedett föl. Halvány, szenttelen, egyébiránt megnyerő arcza, mint egy szelíd sphinx áll előtte, melytől nem félsz ha rejtélyeit meg nem bírnád is fejteni, de melytől ne várd hogy szive belséjét föltárja előtte. Ajkán, mely vastagabb mintsem finom metszetű lehessen, néha a gúny egy mosolya röppen el, szemeiből melyek rendszeren bágyadt kifejezésűek, egy erős villám lövell ki olykor; de e mosolyban s e villámban nincs a mi melegítsen, nincs a mi gyújtson. Beszéde, hangja, előadása oly folyékony, tiszta, szabatos, mint senkié a házban; nem lapidár rövidség, de még kevésbé üres áradozás; a csöndesen hömpölygő folyam, mely nem vet nagy hullámokat, de mély mindenütt s egyforma erővel halad előre. A gyorsírók áldják, mert tolluk alá senki sem adja tökélyesebben elkészülve a beszédet, melyre pedig szó szerint soha sem készül el; de halk, egyszerű, hibátlan előadása, szabatos mondatai, magát soha sem ismétlő s fonalát egy perezre is el nem vesztő stylje semmi kívánni valót sem hagy fönn a hir e szárnyas kezű merkúrjainak.

Mai beszéde egyébiránt sokáig egyik fénypontja maradand a magyar parlamenti ékesen szólásnak, s a felirati vita előttünk álló részében aligha fogja,

Deákon kívül valaki elhomályosítani. Érvei ma kitűnően erősek, szólamai helyenként elragadók s dialektikája feltétlenül diadalmas volt. Egy pár deduciója a legszebbek közzé tartozott mit valaha hallottunk. Legkivált, az melyben a ministeri kormányzat haladéktalan helyreállítását a tárgyalások további folyamára s kívánt sikerére nézve mellőzhetlennek bizonyította be. Távolról kezdte; de oly világossággal, hogy célja hová okoskodását irányozza, sőt annak egész menete, az első perczekben már teljesen világos volt s a hallgató öntudatosan követhette bizonyítása fonalát és meglepetés nélkül gyönyörködve bámulhatta annak mesteri keresztül vitelét. Ritka szónoki adomány, nem közönséges gondolatokat oly egyszerűvé tenni hogy mindenki azt mondja: hisz ez világos, tenyéren fekvő, közönséges; többet ér mint az ellenkező: közhelyeket, felcizcomázás által, ritkaság csalfa színében tüntetni föl. S Ghyczy ma e megbecsülhetlen tulajdonnal ígézett meg mindnyájunkat. S még egy mással. A legerősebb dolgokat oly szelíd színezettel, a keserűségnek oly minden érdessége nélkül adta elé, hogy az még a felirat gyöngéd hangja után is meglepett.

Beszédéből csak egy passust óhajtottam volna hogy kihagyjon. Ő ki a kormány irányában, hártározott föllépését is oly szenvedélytelen hangba tudá önteni s okoskodásai nemesen egyszerű folyamát sehol kitérésekkel meg nem szakította: a hírlapirodalom egy részét oly keserűséggel róttá meg, mintha az okozott volna legtöbb kárt a nemzetnek, mulasztásai —, vagy lenne talán legroszabb ellensége, bünei által. A napi sajtó egy részéről szólt, melyet szerinte némely pesti körök kizárólagosan vezéreltek;

s mely a jelenlegi kormány iránt fennhangon feltétlen bizalmat, ragaszkodást, hirdetett. Tudjuk, mely része a napi sajtónak, mely ez erős megrovásban részesült. S valyon érdemelte-e azt? Valyon nem az egész nemzet fordult-e előlegező bizalommal a kormány felé, csak hogy megkönnyítse annak a törvényes kiegyenlítés útját s hogy ismét ne a nemzetem múltjék, ha az nem létesül. S valyon, ha a kormány e bizalomnak nem fog megfelelni, ki lesz a hibás: a nemzet-e mely bízott, a napi sajtó azon része-e mely e bizalomnak kifejezést adott? S valyon e bizalommal kockáztattunk-e valamit? rosszabbá tettük-e helyzetünket? bizalmunk által engedjük-e magunkat jogfeladásra ragadtatni? mely esetekben az indokolatlan bizalom igen is bűn volna. De mind ez nem történt. A napi sajtó azon része, melyet Ghyczy érdeklét, egyéb bünt talán nem is tett, mint azt hogy a komáromi képviselőjelölt beszédében kifejtett nézeteket nem osztotta. De valyon nincs-e különbség azok s Ghyczy mai beszéde között is? Vagy ha az eltérést pontról pontra ki nem mutatthatnók is, nem egészen más-e annak és ennek benyomása a hallgatóra?

De ne folytassuk tovább. Ama néhány szó, mit részünkről nem helyeselhattunk, a remek beszéd érdemét, bár nem emelte is, nem is csonkította. 8 a viharos tetszéshez, mely kísérte, mi is egész lelkesedéssel hoztuk meg a magunk csekély contingensét.

Ghyczy után, látni való volt, alig lehet a háznak türelme vagy kedve valakit, kivált az ellenkező oldalról kihallgatni. Zaj kelt s hangosan követeltük a szavazást. A jegyző gróf Apponyi Györgyöt nevezte meg, mint kin a szólás sora van.

Nehéz dolog oly férfiról mint Apponyi gróf, merő hozzávetéssel kicsinylő föltevést mondani. De inkább megtisztelni mint kicsinyleni vélem őt azzal, hogy beszéde holnapra halasztását annak tulajdonítom, mert a Ghyczy beszédének varázshatalma alatt mintegy elbűvölten álló ház előtt elég finom és eszélyes volt föl nem szólalni ugyanazon órában. Oly ember ki helyzetét felfogja s annak nehézségei előtt, még rendkívüli tehetségei erő-érzetében is túlbizakodás nélkül áll meg, megérdemli hogy helyeslő ítéletünket leplezetlenül kimondjuk reá.

A ház azonban nem akarta félbebeszakítani a tárgyalást, sőt Apponyi visszalépven, — egy mesterfogással be is rekeszthetni vélte azt ma. A szónokok egyenként „elállottak.“ Köztök Lónyai, Várady, Som-sich; Keglevich Béla egy erős, de a jobb oldal magatartása ellenében teljesen indokolt vágással, mely metszett, épen igazságának éle által.

Babarczy következett — s ő nem állott el. Kétségkívül hogy Apponyinak megmentse a szót holnapra; mert valóban a mit mondott: semmi egyéb szolgálatot nem tett a jobb oldálnak. Beszéde kezdetén mindjárt felzúdult ellene a vihar, — midőn a tizenhét évi súlyos szenvedés emlékeit vonszolta ki a mély csontházból, melybe temetve voltak. O! Báró Babarczy! — De hagyjuk pihenni a setét múlt hulláit s ne kövessük Ivánka Imrét, ki szó nélkül nem hagyható az ildomtalan vonatkozásokat, melyekre pedig minden felszólalásnál jobb felelet volt a ház tompa zúgása .....

Babarczy után Nyáry szólt röviden, metsző gúnnyal indokolva, hogy lemond a szóról. Mintha előre sejtettem volna, hogy Nyáry szónoki egyéni-

ségét nem lesz alkalmam eléggé ecsetelni a felirati vita alatt, hogy első silhouetteimben kivételesen bővebben szóltam róla. Akkori szavaimban volt tán egy kis gúny; de nem saját modorában festettem-e őt, mint a festészi iskolák tanítványai szokták a mestert, csupa kedveskedésből? Ő mindig oly feszten, pongyola, otthonias; s ha mindig hálókabátban jár, tehetünk-e róla, hogy hálókabátban a nagy ember sem látszik nagynak?

Azonban még egy áldozat kellett, mert a ház a vita folytatását sürgette s Apponyi grófnak holnapra még is csak főn kelle tartani a szó jogát. Szegény Hunfalvy Pál lett az újabb áldozat; a jobb oldal ez új *acquisitiója* ki annyit beszélt a kilencz és a három sybillinus könyvről, inig maga is egészen oda égett velők. Szegény tudós! nem neked való a politika! maradj te finn és csuvasz, cseremisiz és vogul tanulmányaid között; ne égesd meg te könyveidet, mert mi marad akkor neked?

De az idő már csakugyan eljárt. Az óra három negyed háromra. A türelmetlen ház, mely Hunfalvy beszéde első felébe hangosan zúgott, társalgóit, békétlenkedett, lassanként csöndesül — mert oszlik s két harmada már odahagyta a tanácskozás termét. Apponyi grófot megmentette a két vitéz önáldozat. Az elnök felosztatja az ülést s elmegyünk ebédelni, Ghyczy beszédének hatásával még lelkünkben, melyet onnan sem az új báró, sem a régi akadémikus nem bírt kitörölni.

Február 17.

A gyűlés közepén kezdem. Mert bár egy pár jeles szónoklatot hallottunk ma, a nap eseménye mégis Deák közbeszólása a gyűlés folyamában. Deák, ez ülészakban eddigelé nem csak legtöbbet mondott hanem leggyakrabban is szólt. Az igazolási kérdésekből egészen kivonta magát, jelen sem volt egyszer is; azon kívül minden kis és nagy kérdést ő döntött el. Némelyek a „minima non curat praetor“-t akarták alkalmazni gyakori felszólalása ellenében. De nem gondolták meg, hogy az ő szava mindannyiszor jót tett vagy haszontalan szót kiméit meg. Hiába, ő minden dologban oly orákulumi bölcseséggel s tekintélylyel szól, hogy azontúl vagy az ellen minden feleslegessé válik. — Ma ismét szükség volt szólnia. A ház már a második szónoknál türelmetlenné lett s a szavazást sürgette. Ténnap már sokan álltak el a szótól. Előleges értekezleteinkben azt mondták főbb embereink: maga Deák kívánja hallgatásunkat. Hajlandóbb lennék föltenni hogy ők nem szóltak igazat, mint hogy Deák kívánjon ma mást mint tegnap. De jöhetett valami közbe ma, mi még tegnap nem volt. PL hogy a felség, ki tárgyalásainkat nagy figyelemmel kíséri nyilvánította volna, hogy óhajtja azok folytatását s ismerni akarja az embereket. „Ha önök, mondta volna, alkotmányos életet sürgetnek, tudnom kell nézeteiket, minden árnyalataiban s ismernem egyéniségeiket.“ Ez egy; azonkívül, mit Deák ki is mondott: „az elfojtott szó sokszor több keserűséget okoz, mint az őszintén kimondott szó.“ Elég, hogy Deák, a ház nagy helyeslése kö-

zott, kívánta a vita szabad folytatását s az folyt és folyni fog még néhány napig.

Az ülés első szónoka Lónyay Menyhért volt. A rideg számok embere, melyekkel 61-ben diadalmas csatát vívott az abszolútizmus tizenkét évig követett finantz-rendszere ellenében. Mi anyagi érdekeink egyik kiváló őrének tartjuk őt, ki sok tanulmányt fordított azokra. De valljuk meg, Lónyai egyszerűen az összeadás és sokszorozás embere, tiszta számító ész, termékeny és eredeti gondolatok nélkül. A jó gazdasszony eszményképe: megtartani tudó a megszerzettet, nem oly képes szerezni, új segélyforrások nyitásával. Szónoki tehetségét, hibáznám ha mai beszéde után Ítélném meg. Húsz esztendeje hallgatom őt, de soha sem hallottam ily bágyadtan, erő és hatás nélkül beszélni. Sőt nem csalódom, ha azt mondom hogy beszéde végén benne maradt s azt be sem fejezhette, csak ketté vágta. Azonban ő valódi szónok sohasem; rendesen jól beszél, de nem szónok. Valami betegesség van előadásában, valami ekegésbekegés, a mi rász hatást tesz a hallgatóra. Hangja sem olyan, hogy vele szónoki hatást lehetne előidézni. Néha polemizál, mint ma is próbálta Ghyczy ellen, de az legkevésbé sikerül neki; arra gyorsan szökellő ész s eleven kifejezés kellene, — a mi benne épen hiányzik. Inkább helyén van a bizottsági asztaloknál s a számoló tollal kezében, mint a szószék és a dialektika arénáján.

Szegény Faragó Fercnczről szóljak-e? Mi abufetten hallgattuk s az egyenként megszőkö boldog halandóktól értettük meg, hogy most az olasz politikát, most meg a cochinehinai kérdést fejtegeti; most Galicziáért akar egy passust betéetni a fóliratba,

most a suezai átmetszetnek ígér nagy politikai jövendőt. Csapongó léghajózási kísérletét, majd kedvező majd ellenkező szelek fújdogálták: a hallgatóság vidám nevetései s türelmetlen moraja.

Három szónok osztozott a mai nap orosz lány részén: Gróf Apponyi, Szentkirályi Mór és Som-sich Pál. E három név maga egy darab, — s bizonyára jó darab történet! S Páris legyen, a ki tudni fogja melyiknek nyújtsa, csak mint szónoknak, az elsőség arany almáját. Apponyi, e finom, de nem túl-írnom, eszélyes diplomatikus, s a mellett erélyes és valódi szónok, ki soha nem engedi magát elragadtatni hogy igen sokat mondjon és soha nem retten vissza attól a mit kimondott, kit ha nem helyeslünk is, tisztelettel és gyönyörrel hallgatunk és örülünk nyugodt biztosságának még ha ellenünk hozza is fegyvereit; e ministeri férfiú, az angol lordok házá-nak nemes fajából, nem a mi viharos és türelmetlen hallgatóságunkhoz való, de azon is uralkodni képes; e telivér aristokrata, ez antipodese demokratikus eszméink s törekvéseinknek, de sokkal felvilágosultabb mintsem merev ellenzésben fitogatná mily távol áll tőlünk; modora és alakja keresetlen, vele született csínjával, arcza kitűnő élével, kedélye hideg és mély nyugalmával, előadása folyékonyságával, nemes fen-költségével, idegenszeríi vagy nagyúrias hanglejtése mellett is törőlmetszett magyarságával melylyel sok alföldi táblabirót, sőt professionatus író is megsze-gyeníthet; minden előnyeivel a személyiségnek, külső és belső jelességnek; nem nyereség a pártnak melyhez tartozik mert az nem bírja követni s felhasználni rend-kívüli erejét, egyszóval nem méltó reá, vesztesség nekünk kik őt soha sem fogjuk egész lelkéből bírhatni;

az országgyűlés megnyitása előtt miniszterelnök lehetett volna, — most, a kisebbség vezére, impossibilis.

Szentkirályi Mór, ez a mi nagy polemikusunk, kinek kezében a szónoklat leghatalmasabb fegyvere, a gúny, nem a szeges ostor melylyel vérig ver a nélkül hogy ölné, sem a zúzó pöröly melylyel öl a nélkül hogy vágna, hanem a borotva-élesre köszörült pallos melylyel finomúl de halálosan sújt a nélkül hogy macerálná áldozatát; mi a legnagyobb elmék egyikét tiszteljük benne, kikkel csak pártunk s parlamentünk bír, s ma is kétesse tette Ghyczynek az eddigi vitatkozások koszorúját; helyenként mély fejtegető volt mint amaz, gúnya metsző, mint azé nem; de egész beszéde, egyes remekül kivitt helyei daczára is töredékesebb, rhapsodikusabb, mint Ghyczyé; az előleges revisio ellen czáfolhatlanúl szólt, a 48-diki törvények drága voltának előterjesztésében költői melegségig hevült, bevégzését érelyesen fordította Bartal zárszavai ellen — s csak a szónoklat egészi kerekdedése hiányzott, hogy a diadal övé legyen Ghyczy fölött is.

Mit mondjak Somsichról? Minden íze szónok. A ház legelegánsabb orátora; túl Apponyin is. A klasszikái tanultság, mely annyiakat pedánszá tett, őt csak annál élvezhetőbbé tette; ő pezsgős pohárból itta Horác szeszét, Tacitus léljét. A római rostrum szónokát, ha csöndesen fejteget, ha lelkesedve lángol, ha feltarthatlan röpül, mindig csak így tudjuk képzelni magunknak. Ma nem mondott sokat; feleslegesnek tartá sokat mondani, de a mit mondott jól s szépen mondotta. Ha Ghyczy elleni, kevésbé sikerült oldalmozdulata elmarad: kis beszéde egy művészi remek, mely azért hogy csak aquarell nem ke-

vésbé tartozik chef-d'oeuvre-jei közé egy correggiói kéznek. Somsich alakja megnyerő, arczéle módnélkül finom, szája s orra szép és nemes metszetű, még csonka keze is, a mint vele szónoklata közben ágál, elveszti a csonkaság bájtalanságát. Finom termete s gondolkodó nagy kaponyája a gyöngédség és erő vegyületét fejezik ki. Hangja nem annyira érczes mint rokonszenves s beszédje, melyben az elragadó elemet csak ritkán és módjával használja, vonzó mindig. A türelmetlen, petulans, bosszankodó és bosszantó ház (magunk vagyunk), mely az „eláll-eláll“ kiáltást épen nem szokta cum grano salis használni, iránta feltűnően gyöngéd volt; alig akarta engedni hogy elhallgasson, s hangosan követelte: beszéljen még tovább. Ez sem utolsó szónoki diadal.

De az istenek nem akarták hogy e három magvas és ízes szónoklatot zavartalanul élvezhessük. Mely gyönyör volna tökéletes s mely fénynek ne volna meg árnyéka? A Szentkirályi és Somsich beszédei között ugyan kellemetlen disharmonia töltötte be. S a mi több, a rász, mint rendesen, itt is párosával sőt most hármasával is jött.

Ragályi Ferdinand erélyes, érdes, de rövid szónoklatán s Vályi János betanulatlan s hallhatatlan (nem halhatatlan) makogásán átugrom. Széchenyi Béla beszél, a nagy gróf fia. Meggondolatlan nyilatkozatai erős visszatetszést szülnek; még erősebbet modora, mely a tapasztaltakat tanítani, a bölcseket leczkézni s a jog szent harczának nemes küzdőit gúnyolni akarja. Egy sóhajjal, mely ősi nagyságon s letarolt reményeken mereng, vetünk fátyolt reá; de az ifjú grófnak sokat kell tennie, míg ezt a csor-

bát kiköszörüli, mit még olyantól sem könnyen felednénk, ki sokat tett már.

Böszörményi László szenvedélyes felszólását is jobb szerettük volna ha máskor jó s nem ad alkalmat Somsichnak, hogy a 61-diki beszédét megelőzőtt kellemetlen benyomásra emlékezzék. Böszörményi túlhevés föllépését azonban, mint sok dolgot mi magában nem igazolható, igazolta a siker; mert Bartal kénytelen volt takaródét fúni s kijelenté hogy ő a forradalom emlékét „bepiszkolni“ nem akarta, sőt kegyelettel tiszteli az önvédelem e sajnos de szükségese harczát. Ez is valami.

Zichy Nándor gróf hatástalanul elhangzott beszédét csak azért regisztrálom a kellemetlen benyomások harmadikéul, mert a jobb oldal ez új dón szónoka, köztudomás szerint csak kevéssel ez előtt a bal párt-érdekeit mozdította elé, tollal, tettel; s azt ki imént még czimeitől, rangjától fosztatott meg szabadelvűsége miatt, nem esik jól ott látnunk.

Még Vay Béla báró tartja maiden-speechét, beszélve „nevelő anyáinkról“ a megyékről, s az elvetemült fiúhoz hasonlítván magunkat, ha megfeledkez-nénk a tápláló emlékről. Akarjátok tudni mi a maiden-speech, mely a később nagy szónokká leendőket is többnyire lámpalázba ejti? Ez az; s nem a legroszabbak egyike. És igaztalanok volnánk ha élesebben bírálnék. Különben is késő az idő; éhesek vagyunk; fél háromra.

XXXVII.

Február 19.

Deák felhúzta a zsilip rekeszét s most szabadon ömlik az ár. Vegyest hoz, persze, kristály tiszta hullámot s iszappal kevert mosadékot. A mai ülésnek is megvoltak diadalmas viadorai s elhanyaglott áldozatai.

Áldozat! pardon, ez nem akart szójáték lenni. Pedig lehetett volna. A jobb oldal merészebb mint szerencsés gyalog-csatárja, gróf Keglevich István az áldozat szóról disserál. Olvasta-e Czuczor és Fogarassy Nagy Szótárját, nem tudom; de ugyancsak bele ment az etymológiába. De addig beszélt, a ház hangos nem tetszése s nevetés-moraja közt, azon fontos kérdéstről, „mit jelent e szó: áldozat“ — mi közben fölfedezte azon eddig ismeretlen történeti igazságot hogy az Arany Bulla ellentállási záradéka alig egy-pár évig volt érvényben (ily készültséggel jönnek némely született törvényhozók a választott törvényhozók testületébe!) — míg egy gyorstollu ismerősöm e kis epigrammot járatta kézzől kézre s pádról padra:

Áldozatokról szól; mi az áldozat? azt magyarázza.

Inkább hogy ki? Ne kérdd! áldozat önmaga lett.

Bosszankodásunkat az ügyetlen beszéd fölött szerencsére mindjárt elfelejtette a következő szónok — Tisza Kálmán. Oly jól esett ma e higgadt, majdnem rideg szónokot hallani, a mint gyöngé és ércztelen hangjával minden lelken uralkodott. Tisza Kálmán szónoklatában sokszor van valami, a mi elszorító hatást gyakorol keblünkre. Ő kevésbé me-

legszik és lelkesül, mint inkább elkeseredik; a szenvedély inkább fanyar erélyben mint hév lángban szokott nyilatkozni nála. Ma azonban helyenként oly meleg és lelkesült volt, mint csak igen ritkán. Szive, mely rendesen a bezárult virág, kinyitotta kelyhét mint alkony felé. De a keserű cseppek ma is benne voltak, s talán inkább mint bármikor. Oly erős polémiát soha sem hallottunk tőle mint ma. Egyenként vette bonczkés alá a jobb oldal eddigi szónokainak nyilatkozatait, éles, beható elmével s parirozhatlan dialektikával „részekre osztotta őket“ (a szarvasi bölcs, Simon István szavaival élve) „mint a francziák a levegőt.“ Valóban nem sok porczikájokat hagyta épen Bartalnak, Zsedényinek, Széchenyi Bélának s végre még a közvetlenül előtte szólott Keglevics Istvánt is, egy villám-gyorsán megkanyarított fleuret-vel keresztül szúrta. Tisza Kálmán szónoki tehetségének ez valódi köre; apróbb beszédeknek is, miket az igazolási vagy egyéb szólalkozások alkalmával tart: a polémia volt legerősebb oldala. Nem hiú feleselés az nála; csakhogy eszméit, elveit, a vitatkozás! alakban tudja legszerencsésebben és legtöbb erővel kifejezni. Meglehet, hogy az, egész szellemi alkatában s tehetségei természetében gyökerizik. Nagy szónokok voltak, kik épen nem tudtak vitatkozni, csak saját eszméik menetét bírták követni és soha sem bírták át tenni magokat ellenfeleik érvei- és észjárásának idegen ösvényeire. Ilyen volt például az idősebb Fitt. S nagy szónokok voltak ismét, kik ellenkezőleg csak is a vitában jeleskedtek és még elméleteiket is polémia pánczélíngébe öltöztették. Ez utóbbi nembe tartozik köztünk Szentkirályi és Tisza Kálmán s nem lehet tagadni hogy a

szónoklat e nemének is nem kevés előnye van. A jóbarátok legszívesebben hallgatják és az ellenségek legjobban félnek tőle. Azt hiszem Tisza Kálmán ma mindkettőt ritka teljes mértékben elérte. A ház többsége szünni nem akaró s egészen megérdemelt tapsokkal kísérte előadását s azok még szívélyesebben újultak meg, midőn Deák is fölkelt helyéből hogy a fiatal pályatárssal kezet szorítson, ki szerényen sietett elébe, hogy félúton találkozzanak. Képviselő házunk ilyenkor egészen patriarchalis, családi színezetet ölt; mindenki föláll, csoportozik, a párt tagjai s a barátok a szónok üdvözlésére sietnek, kézszorítások váltogatnak s nem egy gyöngébb szemben köny csillog.

Még tán zajosabban kitörő, pedig távolról se annyira megérdemelt tetszés kísérte a inai ülés egy másik fiatal szónokának Szász Károlynak beszédét. Célja, úgy látszik, egy erős és tüzes megtámadás volt Széchenyi Béla ellen; mert beszéde általános része, a feliratról rövid volt s bár irodalmi nyelv csínjával és szónoki lelkesüléssel, de nem sokat mondó; s azzal mindjárt átment a polémiára Széchenyi Béla ellen, ki tegnap előtt, többi közt azon szerencsétlen szót is találta elejteni, hogy szellemileg mennyire hátramaradtunk. Szász Károly az irodalom rövid apotheosisa után, az akadémia-palotára s több ilyesekre emlékeztetett s midőn a fiatal grófnak apja emlékét tartotta ellenében, házat és karzatokat taps reszkettetett meg. Nézetünk szerint Szász Károly kitörése nem volt eléggé indokolva. S Sz. B. több feltalálással könnyen megfelelehetett volna neki. Hisz az irodalom maga panaszkodik folyvást szellemi hátramaradtságunkról; maga a felirat is említi azt. Még kevésbé igazolható túlheves modora, mely igen

nagy tűz volt ily kicsi szikra után, legkevésbé pedig: éles czélzása a gróf oroszánvadászataira .*) külföldi átázásaira stb. — No, de ez is maiden-speech volt; kegyelem neki. A közönség riadó tetszéssel fogadta — a kritikának sem szabad túlszigorúnak lenni.

Tisza Kálmán és Szász Károly között Ürményi József beszélt. Soha sem rozszabbál s hatástalanabbal mint ma, soha nem annyi sophismával s oly képtelen ellenmondásokkal mint ma. Bizony bajos dolog mikor önmagában ellenmondó ügyet kell védelmezni. Azt mondá róla valaki: eltörte a jogfolytonosság elvének tühegyét. Meglehet; oly finomságokat nem bírok észrevenni gyarló szememmel; de nekem úgy tetszik, egész beszéde alatt hajszálatat hasogatott; pedig hasogatott hajszálból soha sem lesz hajó kötél mely roncsolt gályánkat révbe vonszolja. Egyébiránt e szónoklati modor épen illik Ürményi József egész személyiségéhez. E szikár, hajlott alak, mély redőktől barázdált fakó arcz, éles szúrós vonások, magos domború homlok, — egy kitűnő casuistát sejtetnek, ki a tizenhatodik században talán inquisitor vagy advocatus diaboli lett volna, ott az eretnekek itt a szentek ellen egyenlő szigorral prókátoroskodandó. Hogy élesen, de gonoszúl distingváló ész, azt neki meg kell adni; beszédeit rendesen igen nehéz s igen könnyű megczáfolni. Nehéz, mert oly kézzel meg nem fogható subtilis megkülönböztetésekén s elválasztásokon lovagol, hogy az ember azt sem tudja hol férjen hozzá ha tüzetesen akarja czáfolni; könnyű, mert csak a vak nem látja, mint

*) Ha ugyan ez nem csak költői kép volt, mely esetlegesen épen talált. —

bicczentenek okoskodásai. Ő érzi is ezt; szándékosan burkolja érveit föltevések ködébe s néha, mint ma is, maga is elég őszinte bevallani hogy egy kis casuisticával él. Rekedt ércztelen hangja szintoly kevésbé teszi kellemes szónokká, mint beszédeinek fifikus tartalma.

Ürményi különben sok oldalú ember. A gyalugyár és alagút részvényesei alapos bizonyítványokat adhatnak a pénzügyi működéséről; a nemzeti színház pedig műértelméről s tevékenységéről. Tavaly nagyon emlegették hogy a nemzeti múzeum igazgatójául fogna kineveztetni. A Pesti Hírnökön kívül az egész lapirodalom örömujjongással fogadta e hirt. Azonban, közsajnálkozásra, nem valósult. Legközelebről a tiszaszabályozási munkálatok főfelügyelőjévé nevezte ki a kormány, még pedig nem csak elvileg, mint ő akarná a jogfolytonosságot, hanem kézzel foghatólag, néhány ezer forintyi fizetéssel. Most már bátran mondhatja hogy a nagy Széchenyi István nyomdokaiba lépett. Azt hiszem méltán büszke is reá; s oly fontossággal és magas kicsinyléssel tekintget a buffet-ben, s szánólag mosolyog azokra kik az ő tühegy tördeléseit meg nem látni elég vakand-szeműek. Részünkről sajnáljuk is, szégyelljük is hogy ezek közé tartozunk, — de nem tehetünk róla.

Pszt! Wlád Alajos beszél — s azt hallom, de nem bírom elhinni, hogy nem Pap Zsigmond van közvetlenül után fölírva. Wlád nem absolutista, nem czenralista, nem dualista, — Wlád foederalista. Mennyire megörül Belcredi gróf, ha ezt meghallja. Wlád egyike a végetlenül kevés intelligens románoknak (saját vallomása!). Mennyire büszkék lesznek

román testvéreink e nyilatkozatra. Wlád azon még véghetlenebbül kevés intelligens emberek közé tartozik, kik a kibékülést minden áron akarják; de a rázúdult ellenzajtól megijedve, kijelenti hogy e szó minden áron, nem azt teszi hogy minden áron, jelesen nem az alkotmány árán, mert o alkotmányos érzelmű ember. No azt látjuk. Például őszintén kijelenti, csupa alkotmányos érzelemből, hogy ő jónak látná, tisztelt ház, ha a restitutio kérésénél csak a megyékre szorítkoznánk. S még tovább menve, alkotmányos érzelme hevében, megdicséri a kormányt, hogy a provisorius hivatalnokok iránti atyai gondoskodásból, — mert mi lenne belőlök, szegényekből? — nem restituálta a megyéket. Wlád tetőtől talpig alkotmányos ember.

Dobrzánszky már nem annyira. O siet kijelenteni hogy a minister! és egyéb felelőségeknek nem barátja. De hisz ezt tudtuk. Azt azonban nem tudtuk, hogy Dobrzánszky valóban jól beszél. Értelmes, eléggé magyaros s meglehetősen folyékony előadása van. A mit pedig beszél, mindig becsületeére válhatik egy kisvárosi prókátornak, kinek ótestamentoma a korpus júris, új testamentoma a tripartitum s conciliumi végzései a Reichsgesetzblattok, a törvények közé számítva még az Országbírói értekezlet munkálatát is. De az már szivünkre hatott, mert nem a paragrafusokból volt idézve, hogy Ő, ha felelős ministerium alatt minoritásban maradna, késebb volna Amerikába kibújdosni mint a majoritás zsarnokságát tűrni. Azt már sajnálnék, de reméljük nem teszi meg, csak fenyeget vele.

Szegény Dettrich Zsigmondi Mit ér az embernek jól érezni, helyesen gondolkozni, okosan beszélni,

ha balsorsa a délutáni órákban vetette ki az ő szakmáját, egy türelmetlen házban. Még egy egy pillanatra képesek vagyunk felrázni a színyadozó figyelmet; egy egy helyeslő bólintást, tán még egy kis mosolyát a tetszésnek is kicsikarjuk tőle; de rögtön mindjárt elalszik ismét s a „Szavazzunk“ — és „Eláll“ gonosz manói tombolnak fölötte.

Még kegyetlenebből kínozzák ez ingerkedő manók Kudlik Istvánt, ki negyvenöt Ívnyi beszédét elkészítve nagy elszántsággal áll föl, miután a kéziratot előbb Kaucz Gyula tudós barátunk gondjaira bízta (ki éppen mögötte ül). Szerencse, hogy az egyetemi polgárok inkább járnak a kávéházakba mint az országgyűlésre, különben meglátnák: hogy sűg egy professor. De nincs sűgó a ki Kudlikon segíthessen. Lám mily szépen esdekel, hogy csak hallgassák ki, nem lesz hosszú, bizony isten nem lesz; kész a negyven öt ívből huszonötöt elhagyni, csak húszat hallgassanak meg; sőt abból is elhagy tizet, csak tizet hallgassanak végig; vagy bár ötöt; csak aztán a hírlapok közöljék az egészet; hisz ő úgy is nem maga mulatságára, sem a tisztelt ház épületére (szép tőle hogy bevallja) hanem csak küldői előtt maga igazolására beszél; mily keservesen panaszolja hogy a nagy zajban már jóformán maga sem tudja mit beszél .... Mind hiába. Fáy Guszti folyvást kiáltja: Eláll, eláll . . . most kiáltja nyolczezerkétszáznegyvenhetedszer. A ház fel áll, a szónok elkese-redik, összecsapja írását s leül. És a „nemzetilét paradicsomkertje“ egy „illatos virággal“ ismét sze-gényebb 1

Rettenetes zsarnokság ez az „Eláll“ és „Szavazzunk!“ türelmetlensége. Veszélyes fegyver is. Ma

többségben vagytok s nem akarjátok kihallgatni a ki mellett szeszélyetek nem ad be pártoló szót; holnap kisebbségben lehetek s a lynch-eljárás rögtön nyakatokra hurkolódik. Igaz, hogy a háznak joga van tetszést vagy nem tetszést nyilvánítani. De nincs-e joga az egyesnek: meghallgattatást követelni? S mindenek fölött nem kell-e a többségnek a kisebbség iránt, a hatalmas egésznek a gyöngé egyes iránt nemes lelkűnek és türelmesnek lenni? És végre egyezik-e a képviselő ház méltóságával, e néha csaknem a gyermeki pajzanságig menő öntetszelgés a minél zajosabb lehurrogásban, a minél variáltabb „Eláll — eláll“ kiáltásokban?

Mocsáry Lajos azonban megmutatta, hogy a szellem uralkodik az elemeken. A mi Dettrich józan elméjének, a mi Kudlik esdeklő kéréseinek nem sikerült, sikerült, a Mocsáry szellemdús és eszmedús előadásának, — egy negyedórái csendet varázsolni elő. A már minden oldalról megvitatott tárgyban tudott még újat találni s az újat mindig meghallgatják az emberek. Mocsáry sokat olvasott, utazott, észlelt, gondolkodott. Nem urwüchsig geniális fő talán, de tanulmány és gond magos fokra emelte tehetségét. Előadása nemes, egyszerű; sem elragadó sem untató; van benne, mint alakjában is, valami merev, de az nem taszít vissza, inkább érdeket költ. Irodalmi műveit, röpiratait, mindenki ismeri. Behatóan foglalkozott a társadalmi s a nemzetiségi kérdéssel. Most a „kérdések kérdésével“ — a közös ügyekkel foglalkozik legújabb kis röpiratában, s a Reichsrath eszméjét nemzetiségünk megőrzése szempontjából támadja meg. Széles látkörű ember, s látkörét folyvást szélesíti, szintoly arányban, mint be-

szád- s írási előadása még folyvást emelkedőben van. Előtte szép jövő s tágas hatáskör áll, minden valószínűség szerint.

XXXVIII.

Február 20.

Egy ugrással ma két nagy lépést tettünk. Bevégeztük a felirati javaslat általános tárgyalását s jót haladtunk a részletes tárgyalásban is.

Az általános vita ez utolsó napjára még egy kitűnő beszéd maradt fenn, a legkitűnőbbek egyike: egy sorban a Ghyczy és Szentkirályi, Apponyi és Tisza, Somsich és Eötvösével.

Andrássy Gyula gróf, a ház alelnöke van első szónokul fölszólítva. Minden szem felé fordul. Szokottnál bágyadtabb, midőn fölemelkedik; tegnap beteg volt, de ma szólnia kellett. E ruganyos alak, mely az olynipi játékok arénáján díjakat nyert volna, a nyugoti civilizáczió jelen századában bizonyos sajátságos laissez-aller-t öltött fel, mintha szándékosan hanyagolná el magát. Barna hajának tömött és buja őserdejével, melyhez hasonló fekete bajusz és szintoly tömött szakái társul, a kis halvány csaknem ivorszerű arcznak ében-keretet alkotni, vállbán kissé hajlott természetével, gondatlanul mozgó karjaival, hanyag járásával, blazirtnak gondolnád. De apró szemeiből egy perczig sem szúnyadó lélek eleven szikrái sziporkáznak, homlokán a gondolat és lelkesedés Szent-Elma tüze ki-kigyúl; s ha beszélni kezd: majd tanulmányainak mélyen járó, kincshordó

hajóit bocsátja el, majd kifogyhatlan elméssége vídáman sustorgó röppentyűit eregeti magosra. Ha komolyan értekeznek, s valamely nagy kérdést vesz beható elemzés alá., egyszerre nyújt széles látkorii áttekintéseket s ölel föl combinatióiba minden tényezőt, ritkábban mondva egészen új eszméket, mint újat azok összeállítása s a magos szempontú szét-széttekintések által: ha élezel, s néha egész angol nyerseséggel is, egyaránt bámulod találékonyságát s előadása igénytelen természetességét, mintha bocsánatot kéme hogy megnevettetett, hiszen nem akarta ő bántani a kit martalékul adott a neveltségnek.

Andrássy Gyula, ha ír, a legegészségsabb, világosabb, behatóbb írók egyike; nyelvében több erély mint tömörség, irányában ugyanannyi fény mint tartalom van. Ha magány-körben beszél, hanyagúl vetve magát hátra egy támlányban, szájában égő szivarral, a kitűnő szónok mindazon tulajdonai melyeket emliték ragyognak benne. Hallgatni öröm és tanulság s még a ki ellen vitatkozik is, gyönyörrel szívja magába szavait. De csodálatos: mihelyt a parlamentben föláll, e magos írói és szónoki képesség elveszti jobb részét, fénye, zománcza oda. Csak a magy, a tartalom marad birtokában s az előterjesztés minden előnyei eltűnnek. Nehézkésen, olykor megakadva s magát ismételni vagy kijavítani kényszerúlve, olykor fejtegetései előre meggondolt fonalából kiesve s annak legjavát egészen is elejtve, aztán mintha mindig első beszédét tartaná, biztonság nélkül s habozva, — íme, így szokott föllépni e kitűnő tehetség a parlament nyilvános küzdterén. Ma betegsége s bágyadtsága is hozzájárult. Es beszédét inkább olvasnunk kell, mint hallanunk tőle,

hogy annak jelességét méltányolni tudjuk. S még is annyi benne így is a jelesség, tartalma oly kitűnő, a tanulmányok melyeken nyugszik oly behatók, a látkör melyre szétekint oly széles, a nyelv melyen szól, oly kori bizonytalankodása mellett is többnyire oly erélyes és festői, hogy az előadás említett hiányai daczára is élvezettel hallgatjuk s midőn végűi maga fejezi ki sajnálatát hogy eszméit elég tisztán előterjeszteni nem tudta, szívesen és egész lelkünkben ellenmondunk neki.

Andrássy Gyula egyénisége azok közé tartozik, melyek tiszteletet, vonzalmat, irigységet s szeretetet egyszerre ébresztenek. A természettől legdúsabban adományozottak egyike. Tapasztalás, világot látás, olvasottság s tanulmányok gyarapíták a dús természeti adományokat. A szenvedés iskolája sem hiányzott nevelő eszközei közül.

Született elnök. Tapintatos a vezetésben, finomelméü a megkülönböztetésben s a kérdések hasogatásában, gyöngéd a rendre - útasításban, erélyes ha kell. Mint csaknem gyermek, még a forradalom előtt elnökölt néhányszor (tán atyja helyetteseül?) egy-pár tiszaszabályozási gyűlésben; s elnöki rátermettsége már akkor kitűnt. Azt hiszem parlamenti üléseink sokkal méltóságosabbak, rendesebbek volnának, nem adnának annyi helyreigazításra és soha sem nevetségre alkalmatlan, ha jó de gyöngé öregünk helyett Andrássyra esett volna első választásunk. Nem kisebbítem Szentiványi érdemeit; egész élete a haza szolgálatában telt le s hűsége soha sem tagadta meg magát. De a sors épen e tehetséget tagadta meg tőle: az elnökét. Hányszor már, mikor neki kellett volna rendre útasítani, kezében a ház-

szabályokkal: útasított rendre ő, ugyanazokkal. Hányszor a kérdést helytelenül állította föl vagy hasogatta kétfelé; hányszor tévedt azok sorozatában; hányszor, világos szabályok ellenére is. Az enun-ciáció nyelvtani s egyéb gyarlóságáról nem is szó-
lok. De egyről még kell szólanom: a zajról, mely
fejünkre nő, az „ eláll-eláll “ kiáltásokról, melyek a ház
és többség hatalmi jogán sokkal túlmennek, melyek
a kisebbség s az egyes iránt tartozó kíméletet vég-
kép eltiprással fenyegetik már, — s melyeken, ha
a ház illemérzete nem segít, segíteni egyedül az el-
nök volna hivatva. Szólítaná föl csak erélyesen, a
csöndre, a vélemények kihallgatására a zajongó há-
zat; követelne csöndet; fenyegetne az ülés fel-
függesztésével; s teljesítené csak egyszer-kétszer e
fenyegetését: — Magyarország képviselte nem en-
gedné megadni magán harmadszor is e szégyent.
„En is a házi rendhez, vagy is inkább, — bocsás-
sanak meg — rendetlenséghez kívánok szólni“,
mondta egyszer Deák s — csönd lett. Pedig a ház-
ban az elnök csengettyűjének kellene a legnagyobb,
az ellenmondhatlan hatalomnak lenni.

A mai nap szónokai közül említést érdemel
még Kerkapolyi Károly. Előre kifejezett jó véle-
ményünket nagy részben igazolta. Ámbár meg kell
vallani, hogy túlságos szóbősége inkább tanári fej-
tegetésekre, mint parlamenti szónoklatra képesíti.
Jogi és történeti ismeretei terjedelmesek és alaposak,
de azok alkalmazásában s kifejezésében néha oly
elvont és nehézkes modorral jár el, mely gyakorla-
tiasságuknak fölöttébb árt, fásasztván a hallgatót s
végkép is kifásasztván azt a ki gyöngébb eledelhez
szokott. Ha sikerülend leszállnia a professori tan-

székből s a parlamenti vitatkozás egyszerű talajára lépnie: több lesz hatása, a nélkül hogy belértékéből valamit föl kellene áldoznia.

Szerbjeink egyik jobbika, Milutinovich Svetozár is szólott ma. Eléggé bírja a magyar nyelvet s bár testestől lelkestől szerb, nemzeti érzelmei egészen beférnek a magyar alkotmányosság keretébe. Beszédét sokszoros helyeslés szakította meg, s egyszerű férfias alakja, nyugodt, biztos előadása, alkotmányos érzülete az egy kissé idegen hangejtés öltönyében, igen jó hatást tettek a házban.

Szaplonczay József beszédében nincs más figyelemre méltó mint mély dörgedelmes hangja, melyet a tragikai múzsa fölkent papjai irigyelhetnének tőle. Néha haragosan zúdul, néha mély keservvel sir e hang; mint az orgona mély öble. Mi kár, hogy e szép természeti adományhoz, egy bár értelmes és tiszta fő s kebel, de semmi kitünőbb tehetség nem járult.

Patay Pista beszéde alatt jöttem rá, mit soha sem tudtam az előtt tökéletesen megfogni: mi tulajdonképen az a homéri kaczaj? Ő megtanította rá a ház legkomolyabb férfiai is. Nem valamely elmés vagy élezés előadás által; hanem egész lénye, beszéde, modora primitív naivságaival. Ő kettős minőségében szól: mint képviselő és mint volt honvéd. Ő pártolja a feliratot, de szeretné ha erősebb volna, hogy prűszköljön tőle a német. Ő tanult a bibliából is, meg is mondta hogy mit, de csak annyit vettünk ki belőle hogy bizony nem logikát. Sőt tanult diákul is, de a sponte viribus unitist sehogy se tudja elmondani s végre is nagy erőlködéssel elprűszszenti. S mindezt oly paradicsomi ártatlansá-

gával azon tiszteletre méltó meggyőződésnek, hogy a házban nála jobb és erősebb hazafi nincs, s oly recsegő-brekegő-krekegő hangon, melyhez csak a báró Miskéé kell, hogy a falak is megrepedjenek ne csak a fülhártyák, s oly pödrött bajuszszal, frizirozott szürke hajjal, nadrág elejébe dugott piros keszkenővel s oly zavarhatlan bonhomiával és emberevő hidegvérüséggel, a mi mind páratlan a maga nemében. Kár volna a magyar typus ezen válfajának is kipusztulni, e se látó se halló politikai nézletnek, e huszáros tempónak, e jó borizú hangnak, — s azért kívánjuk, hogy Patay István bátyánkat az úr isten addig éltesse míg e hazának jobb hajnalát teljes fényében ragyogva meg nem látja! —

Jámbor Pál, Párisban tanút könnyedséggel szökdelt ágról ágra, hol előre hol vissza szaladva testileg is, s hol egy hol más eszmét vagy szónokot tárgyalva, czáfolva, egymás után. Beszédének azonban, mint maga kijelenté, csak néhány töredékét mondhatta el a vita ily késő stádiumában. Érdekes egyéniség, rokonszenves arcz, szép lélek, sok SZÍV. Keresni látszik a sajátságost, a különczöt. az ellentétet. S ez többet árt mint használ írásainak is, beszédének is. Longfellownak egy verse van, melyben a művész hiába törve magát hogy a madonnát festeni bírja — s végre elnyomván az álom, magában megálmodja a keresett képet s fölbredve holt szént ragad s egyszerre lefösti. „A mi legközelebb van, az legjobb“ — mondja a költő s igaza van. Nem a váratlanban, nem a messze-fekvőben, nem a természetien mérvűben van a szép, a nagy, a költői. De ez észrevétel inkább illeti Hiadort mint Jámbor Pált s legkevésbé épen mai beszédét. Ámbár ma

használt költői képe a fehér árnyról, politikai beszédben üres, értelmetlen, s magában véve is épen a főnnebbi hibáztatás alá esik, — oly kevésbé való, hogy igazán költői sem lehet.

Domahidy megbocsát ha nem szólok róla. Nem hallottam beszédéből egyebet, csakhogy az opportunitás vontcsövű ütegeit bodzafa puskáknak nevezé, a miben kétségkívül nagy igaza volt. Közülünk legalább e híres üteg egy legényt sem vett le a lábáról.

A ház már igazán végkép ki volt fáradva. Még Fáy Guszti is elfáradt a sok eláll-eláll kiáltásban; s kénytelenek voltunk mindnyájan átvenni szerepét. Átvettük; s az egész ház szavazzunk-ra szavazott. Bezerédj László bölcs tanácsára (ki annyira szívére vett egy régibb megjegyzésemet hogy most igen ritkán szól, mit őszintén sajnálok) mindenki elállójt szavától s Deákon volt az utolsó szó joga.

Ő ki mindig egyszerű, soha sem volt egyszerűbb mint ma. Nem bocsátkozott a jobb oldaliak czáfolásába, mert a miket a felirat ellen felhoztak, részint nem az általános vita, részint egyáltalában a felirat körébe sem tartoznak. De szükségesnek látta kettőt kijelenteni. S ez egyszerű kijelentések a legfontosabbak közé tartoznak, miket jelen országgyűlésünk s annak szelleme és törekvései megértésére mondani lehet. Egyik azon kijelentés, hogy a felirat nem párt-compromissum műve. Ezt azon gyakran hallott gyanúsítás ellenébe kelle kimondani, hogy Deák eltért húsvéti cikkétől, alkura lépett a baloldallal s kedvükért sokat bele tett a feliratba, mit különben kihagyott volna. Soha gyanúsítás egy államférfiú politikai jelleme ellen tetszetősb szilibe nem öltözött; de soha ily igénytelen egyszerűséggel

s még is döntő súlylyal vissza nem útasított. A másik mit Deák kijelenteni szükségesnek vélt: előre kimondja az ítéletet a kormányra, ha az feliratunkban a kiegyenlítés valóságos akadályát látná, s ki előre a választ ily felfogásra. Deák ez egy szóval kinyitott egy ajtót, melyen a kormánynak be kell jönie, s bezárt egy ajtót melyen nekünk nem szabad kimenünk. Nagy emberek kevés szóval egész történetet csinálnak.

Deák e kettős kijelentése után megkezdődött a felirati javaslat részletes tárgyalása. S a szélső balról jött módosítványok daczára a tizennégy első pont minden változtatás nélkül el volt fogadva. Úgy látszik a szélső bal, miután sikerült őket az általános tárgyalásnál mérsékletre bírni, most akarja kiadni mérgét. Mint 61-ben, mikor az általános vita után csak csekély többséggel elfogadott feliratot a részletes tárgyalásnál egészen ki vetkeztették magából, úgy hogy bizony saját szerzője sem ismert rá. Most azonban e törekvés, úgy látszik, egészen sikertelen marad. A balközép legjobb erői, Ghyczy, Tisza, Podmaniczky, Újfalussy küzdenek a szélső bal erőlködése ellen. S László Imre, Böszörményi László, Csanády Sándor, Madarász József módosítványai, illetőleg ellenvetései, egyenkint czáfoltatnak meg s vettetnek el. A ház roppant többsége ragaszkodik a felirathoz, úgy a mint van.

XXXIX.

Február 22.

Tegnap s ma a Bartal és Apponyi féle módosítvány volt a nap eseménye, a felirati javaslat 31. és 32. ki kezdéseihez.

Tegyük föl hogy a ház e módosítványokat elfogadta volna: mi lett volna feliratunkból? egy államirat, mely teljesen egyöntetű egészéből kiszakít egy darabot s helyébe egy a többivel homlok egyenest ellenkező, más alapelvű, más politikájú, más hangú passust állít. Egy magával ellenkező, egy magából kirívó, egy következetlenségben excelláló mű, mely igen hasonlított volna e tekintetben a Bartal György beszédeihez, de semmi parlament jól meggondolt államirataihoz nem. És semmin sem csodálkozom inkább, mint hogy Apponyi gróf e módosítványt magáévá tehette. Külön felirati javaslatot adni be, ezt értem. De elfogadni Deák javaslatát egészében, s egyik főfontosságú részletet a többivel kiáltó ellenmondásba helyezni akarni: bossássanak meg, ezt nem értem.

Bartal György ugyanazon nézeteket ismétlé ma ismét, melyeket annyi bőbeszédűséggel fejtegetett vala minap. Beszéde nem volt ma épen oly körmönfont, annyi frázissal terhelt, Bartal ma ismét inkább önmaga volt mint a gondolatait elburkolni törekvő kormányhivatalnok; mind azáltal ma is eléggé fárasztó volt s eléggé bővelkedő ellenmondásokban. Világért sem akarnánk az általunk kiválóan tisztelt személyiséghez igen közel lépni — de úgy tetszik, mintha mostanában Bartal Györgyről is állana, hogy

„nem egy ember, hanem két ember“ — s mint az egyenlő erejű birkózókkal szokott történni hogy hol egyik hol másik kerül felyül — úgy benne is. Sajnos összeütközése a kötelességeknek! sajnós küzdelme a jó szándékoknak és jobb meggyőződéseknek!

Apponyin, ma mintha valami lehangoltság lett volna észrevehető. Mintha elhagyta volna rugékonysága, mely annyi — s sokkal nehezebb küzdelmek között sem hagyta volt el! Ma, ily fontos tárgyban kifejtendő hadműködésének egy gyöngébb tért választott, egy másod jelentőségű pontot a főerőddel szemben: a teljes restitutio kérdésében a 61-diki megyék zavargásainak érvével vélt küzdeni; s tán győzni is? alig hiszem hogy e remény csak egy pillanatig is táplálhatta volna. De oly embernek mint Apponyi György csak egy kis ellenmondás zaja kell, egy kis erősebb megtámadás, hogy rágal-mát azonnal visszanyerje. Mi más ő ekkor, mint bajtársa Bartal! emez önbizottan vigyorg a nemtetszés ellen s hiúságát helyzi benne, Apponyi erélylyel de férfias nyugalommal utasítja vissza a megtámadást s állja meg positióját. Bartal kihivólag ajánl „indemnity-billt“ a háznak, hogy ítéljen felőle a mint akar; Apponyi, az élénk ellenmondás ellenében egyszerűen ismétli, hangsúlyozza, ha kell kimagyarazza tételeit. Bartal szünetlenül saját személyével bajlódik, magát törekszik igazolni, magát teszi a vita központjává, majd mint meggyőződése martyrját, majd mint elvbarátai vezéregyéniségét mutatva be; Apponyi, kétségtelenül sokkal nagyobb súlyú egyéniségét soha bele nem vegyíti a játékba, személyi kérdésekkel soha nem kaczerkodik.

A jobb oldal ez alkalommal felszólalt kisebb jelentőségű egyéniségeiről kevés mondani valóm van. B. Ambrózi Lajos csinosan mondá fel betanult beszédét; gr. Széchenyi Imre egy diplomata finomságával s hidegségével beszélt; báró Miske Imre élesen rikácsoló hangjával s még vékonyabb tartalmú beszédével semmi jó hatást nem tehetett. Részünkről egy pár, az általános vitából fennmaradt beszéd, az alkalomhoz idomítva lelt most kívánatos rést az elmondhatásra; Tóth Lőrinczé és Vadnay Lajosé, pártunk két jeles tagjáé, de kik — alig tudnék számot adni miért — nem igen tudják lebilincselni a ház figyelmét, mindig alapos, de többnyire kevésbé élénk s néha hosszadalmas előadásaikkal. Pedig jó, folyékony és értelmes beszélő mindkettő s azon — ha nem is lángelmu de mindenesetre tanulságos szónokok közé tartozók, kik nem gyűjtanak ugyan hirtelen fényt, sötét vidékek rögtöni bevilágítására, de lassanként világot és pedig tiszta világot terjesztenek; Várady Gáboré, ki nagy, olykor túlságos szóbőséggel s ritkán melegülő fagyos előadásával messze hátra marad saját érzelmei és lelkesültsége mögött; és végre Jókai Móré, kiről külön kell, habár röviden szólnom.

Valaki tréfásan azt jegyezte meg, könnyű Jókainak oly jól szónokolni, hiszen a felesége tanítja be neki. Nem tanítja, azt hiszem, de hogy feleségétől tanulja, abban lehet valami. Talán senki sincs a házban, aki oly jól szónokolna mint Jókai, legkevésbé azok a pap-képviselők kik a predikálásban gyakorolják magokat és semmit sem értenek a politikai szónoklathoz; legfőlebb az egy Somsich állja ki Jókaival e tekintetben a versenyt. Hibátlan sza-

válásához, plastikus előadási tökélyéhez járul Jókainak komoly kedélyességében oly szeretette méltó egyénisége. Kifejeztem már főlebb, hogy jobb szeretném Jókait állandóan a képzelet országában látni, e rideg s neki nem való politikai tarlókon bukdácsolás helyett; s ámbár ma számokra igyekezett fektetni szónoklata súlyát,*) megmaradok véleményem mellett. Nem tagadom azonban, hogy ő itt is kedves jelenség. Csakhogy a jónak ellensége a jobb. Szépen beszélt s akárki gyöngyörrel hallgathatta. De nem olvassuk-e még nagyobb gyöngyörrel?

Mai beszéde valóban fénypontjai közé tartozik az egész felirati vitának. S ha Deák beszéde nem következik reá, ő volna ma a nap hőse. A szép virágos és kalászos mező emlékét, hol csöndesen pihentünk az árnyban, szeretnők megőrizni. De a hatalmas ár, mint a hollandi síkokra rábocsátott tenger, mindent elsöpört elborított, s csak az az egy emlék maradt meg lelkünkben.

Valóban, Deák beszéde minden mást elfelejtett. Az általános vita jelesnél jelesb szónokaira nem emlékszünk többé. A részletes tárgyalás aprólékoságai eltűntek elménkből. Bartal és Apponyi, mérész s büszke oszlopok, talapzataikról le vannak

*) Számai kétségkívül igen nagy érdeknek voltak s általok igen sok megczáfolhatlan igazság is volt kifejezve. De nem mindenben állják ki az elfogulatlan vizsgálatot, mert itt ott van egy kis fallacia bennük. Összehasonlította pl. a katonaság és a tiszték létszámát nemzetiség szerint; s kitűnt mily kevés aránylag a magyar tiszt. De miért? a szándékos mellőzés okán kívül azért is, mert a miveit magyar fiúk nem lépnek katonai pályára s ha csak lehet távol tartják magokat még a tehetségtől is, hogy tisztéké neveztethessenek ki. — Miért? az ismét más kérdés, persze.

döntve s homlokuk a koszorúval, alapjuk a föl-
írással, a porba fordult. A *győző* átment s minden
elenyészett előtte.

Deák logikája, hazafiassága és szenvedélye tel-
jes erejében lépett ma föl. S beszéde a magyar
szónoklat nagy példányai közt fog maradni. Azon
beszédék közé tartozik, mikor a szónok egészen azo-
nosította magát tárgyával, mikor a megtámadás né-
zetei ellen, maga elleni megtámadásnak tetszik neki,
mert nem egyes, inkább vagy kevésbé összefüggő
nézetei, hanem egész meggyőződése, politikája, élet-
működése van megtámadva. Én vagy te védelmez-
zük a feliratot, mert egyezik meggyőződésünkkel,
Deák úgy védi azt mint kölykét az oroszán s mint
életét a hős; azért nem hagy megtámadóin egy ép
izmot, míg teljessé nem lesz rajtok diadala, lehetlenné
egy újabb megtámadás, inig izzé-porrá törve nin-
csenek.

S valóban azzá lettek ma, Apponyi és Bartal.
Opportunitási politikájoknak, melyet ők oly eszé-
lyesnek véltek, tarthatlanságát mutatta ki Deák. A
magok választotta téren verte meg őket, midőn po-
litikájokat a legnagyobb mértékben eszélytelennek
bizonyította be. Egy fölhozott példája különösen
leverte Apponyit, ki hogy jobban hallhassa nagy
ellenfelét, kikelt szokott helyéből s a középre jövén
itt Somsich mellett telepedett le és könyökét térdére
támasztva, feszült figyelemmel hallgatott. Egyszer
Deák az úgy nevezett oportunitási számításokról
kezd beszélni s felhossa a 47—48-ki, az utolsó po-
soni országgyűlés vitáit az adminisztratori rendszer
kérdésében, melyeket a párisi események egyszerre
ketté vágta. A mint Deák az adminisztratori

szót kimondotta, egyszerre, mintha sodrony lett volna mindenki fülén s mindnyáját egy pillanatban rántották volna meg: minden fej Apponyi felé fordult, ki égve, lesütött fejjel, némán ült a czentrumban. Mikor azt mondá Deák, hogy feliratunkban elmentünk már az engedékenység azon határvonaláig melyen túl a hazaárulás kezdődik, szava mint villám-csapás sújtott ellenfeleinkre, de ki tagadhatná hogy mint a villámcsapás tisztította is a légkört? Ha minap a jobbról jött gyanúsítás ellen kelle födőznie magát annak kijelentésével hogy nem csinált alkut elveiből, a bal megnyerése végett s nem ő közeledett hozzájuk, hanem amazok ő hozzá, — úgy ma egy ellenkező gyanúnak vagy félelemnek kelle szarvát törni: annak, hogy Deák és pártja nem fognak e feliratnál megállapodni hanem róla mint első lépcsőről lejobb fognak még szállani.

Az egész ház lelkesedéssel fogadta e nyilatkozatot; csak azok hallgattak, kiket ez által oly erős váddal illetett. De valóban mit mondjunk? Végetlenig terjed-e a nézetek árnyalatainak s a véleménykülönbségnek jogosúltsága? Teijed-e annyira, hogy például egy törvényhozó testben a törvényhozási jog alapelveit büntetlenül meg lehessen támadni? terjed-e annyira hogy egyszerűen megtagadtathassanak az alkotmány alapelvei, az opportunitás, a czél-szertiség ürügye alatt? Minden tudományban az elmélet, minden kérdésbeír a gyakorlat terén, vannak bizonyos elvek, melyek nem képezik vita tárgyait többé s melyeket a ki még is megtámad, legyen készen hogy kinevettetik ha bárgyú jóhiszemmel, s hogy erősen visszaveretik ha öntudatos kiszámítással intézte támadását. Itt ilyesmi történt s bármily erős

szavakat mondott is Deák, teljesen igazolva van: mert igazolnia kelle magát s pártját azon sértő föltevés ellen, hogy az alkotmány alapelvei ellen intézett megtámadást felelet nélkül hagyhatná, vagy éppen: hogy valaha maga is azokhoz hajolhatna.

„Miképen szenvedték vereségeiket a vitéz németek? — Felelet: Igen nehezen, a miért is a következő esztendőben ismét beütöttek az országba, de még keményebben megverettek.“ Egy kis iskolai magyar história e kérdésére és feleletére emlékeztetett 30-as bizottsági barátom, kitől Apponyiék ottani vereségét hallottam volt s ki előtt azon hitemet nyilvánítám, hogy többé nem teszik ki magokat hasonlóknak. Kítették s most meghajolva emelik vállaikon a kemény vereség súlyát.

E vereség azonban nem csak személyeiké, melyekkel Deák inkább gyöngéden bánt, hanem a rendszeré mely mellett küzdenek s pártjoké. Az opportunitás embereinek egymás után következett nemzedékeit egyaránt pellengérré állította, s a jelenlegi opportunitás nézeteivel semmivel sem bánt kimélőbben mint az előbbiekkal. Lehetetlenné tette őket, a szó parlamenti értelmében. Az országgyűlés kezdetén egy Apponyi-Majláth ministerium lehetséges sőt igen jól fogadott lehetett volna. Deák mai beszéde után nem csak kisebbség, hanem egy megvert kisebbség emberei. Hogy Deák nem a ministeri tárcza után küzdő államférfiak közé tartozik mindenki tudja. Pártja főbbjei (bele értve Ghyczyéket) sem óhajtják a tárczákat; ismeri mindenki az átmeneti helyzet azon nehézségeit, melyekről a feliratban is említés van, s szívesen engedi a kormányt a jelen helyzet embereinek. És jött volna egy Majláth

vagy Apponyi, mint felelős miniszterelnök a megnyíló országgyűlés elébe; tette volna a 48-diki törvényes biztosítékok visszaszerezhetését komoly törekvésévé; bizonyította volna be, hogy a magyar király oly sokkép megingatott tekintélyét s a magyar nemzet oly súlyos helyzetét ismét előbbi nagyságukra emelni oly szent igyekezete, melytől semmi vissza nem tántorítja; minden rétegeiben feldúlt állapotaink törvényes kerékvágásba vissza helyezése művében ne hagyott volna egy napot is az elszánt jóakarat tanúsága nélkül, egy napot is, hogy azon a cél felé ne közeledett volna: — s fogadom, a többség bizalmára, támogatására számíthatott volna, ha bár nem vétették is, mint kell s mint rendszeren szokott, a parlament többségéből. De ma? Deák beszéde után, lehetlenné vált oly felelős kormány, mely e szétmorzsolts kisebbség soraiból vétessék. Mert mondjanak bármit, ők megmutatták: hogy saját helyzetükért, saját kormányrendszerük- s kormányállásukért küzdenek.

Ez magyarázza meg Deák oly nagy mint méltó főiindulását ellenük. Félév óta, mióta a kormányon vannak, folyvást úgy mutatják: mintha nemes önfeláldozással küzdenének hogy oda vihessék a dolgokat hol a fonalat Deák intéző kezeibe adhassák, íme népszerűségük titka; íme a bizalom oka, melylyel őket Deák pártja, az egész ország, környezte. A felirati vita szellőztette az álarczot s a vonások melyek alóla kitűntek sokkal lohaszták az előzőkeny bizalmat. Feliratunk mikép leendő fogadtatása megteendi a többi.

A mai nap hozta meg az első fecskéket — Erdélyből: Károly-Fehérvár képviselőit, kiknek egyike,

Kemény Gábor a fiatal nemzedék egyik legkitűnőbb kapacitása, alapos tanulmányairól ismeretes. Zajos éljenzéssel fogadtattak, mely nem épen csak nekik, hanem az egész erdélyi képviseletnek szólott; az első nyomatékos lépésnek Szent István koronájának integritása felé.

XL.

Február 24.

A felirati vita be van fejezve. A felirat egy két aprólékos módosítással elfogadtatott.

A részletes viták utolsó szakában egy aggasztó jelenség szült kedvetlen benyomást. A külön nemzetiségek némely képviselőinek erőszakos törekvése, a felirati vitába minden áron beoltani a nemzetiségi kérdést. Stratimirovicli György volt az első, ki már 21-dikén, a Bartal-féle módosítvány előtt, indítványozott ide czélzó két módosítványt s mindeniket, alig hallható lassú hangon felolvasott *), terjedelmes beszéddel indokolta. Hasonlót tett Miletich, egy szerb nemzeti lap szerkesztője, egyébiránt jeles és tudós író. Hodossiu és Borlea oláhok, annyira mentek hogy az uniót, a 48-diki törvényeket érvényteleneknek nyilvánították, de annál érvényesebbeknek az

*) Szabály hogy a házban beszédet olvasni nem szabad. De törvény hogy más mint magyar nyelven nem lehet beszélni. Azoknak hát kik ez utóbbi feltételt irás nélkül teljesíteni nem képesek, inkább elnézzük, látatlanná teszszük, az előbbi szabály megsértését. így tettünk Stratimirovichon kívül Miletichsel is. Első gondolatuk, hir szerint az volt hogy szerbül beszéljenek; de szerencsére ebből még jókor megjöttek.

1863-diki szebcni „Landtag“ végzéseit. Nem hagyattak czáfolat nélkül részünkről. Sőt a külön nemzetiségek részéről is kellőleg vissza utasított az egész manoeuvre, Manoilovics, Stefanidesz, Jendrassik, legkivált pedig a derék és igen jeles szónok Joannovich, jegyzőnk, által. Mint egy közeledő vihar előmoraja, hangzottak ama szavak, oly oldalról egyébiránt honnan készen lehattünk reá. S hiába ismételteiét mindenik egyes felszólalásra, hogy a nemzetiségi kérdés külön, tüzetesen fog tárgyalatni, azért csak mindenik jött a maga szavazó cserepével.

Egy másik, ellenkező irányú, kiseded csatározás volt a szélső bal némely kisebb jelentőségű tagjainak, a 48—51. kikezdések ellen intézett, de elkésve benyújtott módosítványa. Szegények, a sors sem akará hogy a 48. és 49. ellen szólhassanak! —

De érdekesebb jelenet volt mindkettőnél, Bartalék vitéz visszavonulása. Bartal. annyiszor s oly pretensióval hánytorgatott politikai bátorsága daczára — visszavette módosítványát; azon ürügy alatt persze, hogy fölvilágosítást s megnyugtatót nyert Deáktól; de visszavette egy hosszú és a megérdemelt vádakra meg nem érdemelt vádakkal felelni törekvő beszéddel. Apponyi is vissza a maga pótlékát, egyszerűen s igénytelenül. Valóban, Bartal még eddig a hányszor felszólalt mindig vesztett; minden harczból egy fejjel kisebbben jő vissza; s mint a mesebeli vörös király alól, minden ételfogásnál egy párna kiugrik alóla.

Miután a felirat részletes tárgyalása tegnap bevégeződött, ma még annak utolsó fölolvása s jelen alakjában elfogadása következett. Nem tudom kit okoljak azon kis boszúságért, mely e közben a ház

legszélső balszögletét érte. Madarász szavazást követelt, miután ő s vele többen, módosítványaik elvettétvén, a felírást el nem fogadhatják. Az elnök figyelmeztette hogy szavazásnak nincs helye; de ők csak sürgették. A szavazás fölállással történvén, a roppant többség fölállt. Az elnök most ellenpróbát kért s erre csak heten álltak fel. Most már Kállay haragudott, az ellenpróbát demonstratióknak nevezvén, melyre nem volt szükség. Patay nem bánja, ő bátran kimondja hogy nem fogadja el a felíratot. S a nagy háború, kis eredménnyel lecsillapúl.

Még a felírat át,nyújtására sorshúzás útján választunk harminczhat tagot s azzal elosztunk.

Hajónk ki van lökve a tengerre. Kedvező szelek, vegyétek szárnyatokra s vigyétek az erős révbe!

Ah! a horgony erős, az evező szilárd, a kormányos bölcs ... s a mi hajónk még is aligha fog óhajtott révbe érni.

Ki tudja még is?

XLI.

Február 26.

A felső ház is mikorra mi, épen elkészült felíratával, s így a kettőt egyszerre lehet átnyújtani a felségnek.

Tartózkodom e felsőházi felírat bírálatától. Csak azon megjegyzésre szorítkozom, hogy az lényegileg egyezvén a mienkkel, sőt nem lévén egyéb mint Deák művének gyöngébb, halványabb árnyéka — önként kérdezzük: ezért volt-e szükség külön válni az alsó-háztól ez első, fontos lépésben?

De kétségtelen:

hogy a felső ház, midőn elhatározd a külön feliratot, s elhatározd azt akkor midőn Deák javaslatát már olvasták, azok kik a felső-ház többségét sugalmazhatják, vagy mást akart mondani feliratában, mint ime mondott, vagy legalább nyitva akard hagyni magának az útát hogy mást mondhasson mint az alsó-ház; kétségtelen továbbá:

hogy az alsó házi jobb oldal magatartása is, madártávlatból tekintve most, egy nagy görbedésű kanyarulatot mutat; Apponyi, ki nem beszél Ghyczy után s más nap sokkal kevesebbet mond, mint Bartal és Zsedényi megelőző nyilatkozataik után ítélve, akkor mondott volna; Bartal, a ki keményebben anfahroltatván mint előre gondolta, visszahúzza sértő szavait; a módosítványok, melyek nagy készüllettel beadatnak, nagy bátorsággal támogatnak s nagy vereséggel visszahúzatnak; a párt állását kimutatandó névszerinti szavazás lehetlenné válása e visszahúzás által; mind egyes fordulatai e kanyarulatnak.

E kétségtelen két tényből közel áll a következtetés, hogy a kormány is, mely a nem parlamentaris kormányok szokása szerint láthatlan, de mely kétségkívül sugalmazza mind a felső-házi többséget mind az alsó-házi kisebbséget, hasonló kanyarulatot tenni kész.

Valóban feliratunk hódolatteljes hangja mellett is, követeléseik oly határozottak, hogy arra igen nehéz más, mint határozottan engedő, vagy mindent megtagadó választ adni. Lehet ugyan, hogy társas kormányunk kitalál egy harmadikat is; de az csak látszólag lesz közép út s valóban a tagadás leendő.

Ezt azonban ma senki sem hiszi. Sőt már a minis-
téri névsorok kerengenék. Én — isten bocsássa
bűnömet! — nem hiszek azokban. Nem úgy ismerem az ó-konservatív urakat, hogy első, bármily
határozott vereségre is feladják a csatát. Az egyik
névsor, egészen Apponyi-Majlát-Eszterházy ministe-
riumot nevez; Február 22-dike után, legalább ily
közvetlenül utána, ez lehetetlen. A másik alapjában
ugyanaz, egykét névvel közölünk, mint Eötvös,
Lónyai. De lehet-e ezek közt most fusio? nem
csak új alakja-e ez ismét a régi gyanúsításnak, hogy
Eötvös és Lónyai szívvel Apponyiékhoz tartoznak?

Ismétlem, mesének tartom az egész ministeri
kombinációt. S még is úgy érzem, valaminek tör-
ténni kell. Deák messzebb ment, mint sem vagy
szükség nélkül, vagy siker hite nélkül ment volna.
A felség felirati vitánkat folytonos figyelemmel ki-
sérte, s tegnapelőtt még, az udvari estélyen, jól nyi-
latkozott annak folyamáról. A bécsi ministerek itt
vannak, dühösen konferenciáznak, leiratot készíté-
nek, s ministerválsági híreket desavouálnak.

Ma, a februári alkotmány évfordulóján íratott
alá, a két ház színe előtt, a két felirat. Holnap fo-
gadja el a felség küldöttségeinket.

XLII.

Február 28.

A felség által a feliratok átnyújtásánál adott
válaszok világosságot vetettek a helyzetre, melyet
az utóbbi napokban a gyanítások és futó hírek egész
szövedéke hálózott vala be.

A főrendeknek adott válasz kiemeli a felső ház „hagyományos hivatását“ mely „a bölcs mérséklet súlyának érvényesítése, a trón szándékainak sikeresítésére.“

A képviselőknek adott válasz „sajnosan emlékszik meg a viták folytán fölmerült azon aggodalmakról, melyek a kivitelnek, a trónbeszédben kijelölt módozataira vonatkoznak.“

Minden arra mutat, hogy a legfelsőbb válaszokban megígért leirat rövid időn kezeinkben lesz. S talán már készen is van.

Minden arra mutat, hogy e leirat egy közelítő lépést sem teend a trónbeszéd kimondott szavaitól felirataink követelése felé.

Minden arra mutat, hogy épen oly távol állunk a 48-diki törvények, a parlamenti kormány és törvényes megyék restituti ójától, mint feliratunk előtt állottunk.

De minden arra mutat: hogy határozott feliratunk daczára is, a kormány távol van attól, az értekezések fonalát elszakítani akarni, — sőt egész bonyodalmaink gordiusi csomójának: a közös ügyek kérdésének türelmes bontogatására útasítand.

Hogy ez a leiratban világosan ki lesz fejezve, azt mi hiszszük; de lehetnek a kik már tudják is. Ennek tulajdonítom Deák bizalmas értekezletét, melyet pártja számos tagjaival tartott s melyben szükségét fejté ki, a már régóta szándékolt közös ügyi bizottság haladéktalan megválasztásának.

Deák a szokottnál kedvetlenebb, komorabb volt. Hihetőleg tudja már a mit mi sejtünk. Az első csatát elvesztettük. De erkölcsi előnyünk melyet benne nyertünk, sok tényleges nyereséggel fölért.

A kormány ismeri erőnket, összetartásunkat, s a szilárd ragaszkodást alkotmányunkhoz. A nemzet ismeri a feltételeket, melyek alatt a kiegyenlítés létesülhet.

S ezeknek világossá tételére nagy szükség volt. Fogalom-zavarok uralkodtak, terjesztettek talán szándékosan is, fenn és alant. A felséggel el akarták hitetni, hogy Magyarország minden áron kész békülni, mindent kész engedni, 48-diki törvényeit ellenmondás nélkül revisio alá veti, s talán még a ministerialis kormányzatot is kitörli belőlök. El akarták hitetni, hogy a felség személyes megjelenése s húzamosb múlatása a hódoló magyar nemzet körében bevégzendő a munkát, melyet ők, az octoberi és a mostani opportunitás emberei, magok politikájának diadalra juttatása céljából, oly bölcsen megkezdettek. — Túlfelől alant, a helyre nem állított megyékben, néhol fúsio, néhol egészen a régi, néhol egészen új tisztikar, alkotmányos Spiegelfechterei, s provisorius valóság, — táplálékát szolgált egy épen ellenkező oldalról szított fogalom-zavarnak. Az országban egy hang uralkodott: a kiegyenlítés szükséges voltának hangos elismerése. De az ezt óhajtó nemzet nagy tömegéből az ezredik sem tudta volna azt formulázni. Mikép, mily feltételek alatt legyen a kiegyenlítés? A nemzet nagy többsége szívesen és teljes bizalommal adta volna ezt, ha kell, egészen a Deák kezébe. De a mily természetes, hogy Deák ily felelőséget a nemzet képviselte nélkül magára nem vehetne, szintoly természetes vagy legalább megérthető, hogy bizonyos oldalról némi aggodalommal nézték Deák látszó közeledését azokhoz, kik a kiegyenlítés fonalát ma kezeikben tartják.

A bizalom melyet Deák pártja s közlöneyei a kormány iránt, jóhiszemű előlegezéskép nyilvánítottak, azon hitet költé a baloldal némely tagjaiban hogy Deákék megadták magokat ezen embereknek; s ha nem is bizalmatlanságot Deák iránt, de némi félelmet költöttek sokakban, nem lesz-e az országgyűlés igen is kész engedő a kiegyezkedésben?

Ha egyebet nem, ennyit mindenesetre nyertünk, feliratunkkal:

Őszintén szóltunk a Felsőházhoz s kimutattuk előtte azon szent kötelezettségünket mely minket törvényeink s alkotmányunk határi közt tartván, erkölcsileg lehetlenné teszi a kalmári lealkuvást azokból. Hivatkoztunk a király jogérzetére, tanácsadói ellenében.

És feliratunk által szóltunk a nemzethez is, s biztosítottuk arról, hogy küldői nem fogják földadni nemzeti s alkotmányos létének életföltételeit.

Alea jacta est. A nemzet összes képviselője több joggal mondhatja mint Bartal, első beszédében: „Itt állok. Másképp nem tehetek. Isten engem úgy segíljen. Ámen.“

XLIII.

Martius 2.

Nagy pártértekezletünk egyhangúan elfogadta Deák indítványát hogy a közös ügyekre nézve a bizottság rögtön megválasztassék.

Meg kell előznünk vele a leiratot, hogy készségünk a közös ügyek tárgyalására, s arra önszántunkból lépésünk, minden kétségen felül álljon.

S biztosítanunk kell, a közös ügyek tárgyalása felé tett e tényleges lépéssel, önmagunkat az ellen, nehogy a leirat kedvezőtlen hatása egy hirtelen csoportosúlható elégtelen többséget oly lépésre találjon ragadni, mely aztán az országgyűlés részéről szakítaná el a fonalat s vágná útját a kiegyenlítésnek.

Valóban, oly leirat után minőt most már várhatunk, nem lehetetlen hogy erre is volna kedve sok embernek.

De mi azt hiszszük: oly elevenen kell mindkét részről érezni a méltányos kiegyenlítés szükségét, hogy egyik fél sem szívesen veendi magára a felelőséget, annak teljes megghiúsulásaért. Részemről kívánom, hogy e felelőség súlya ne minket terheljen. S ha, egy minden jogos követeléseinket megtagadó vagy elodázó leirat után ez alól isten és világ előtt föl lehetnénk is oldva, ne legyünk önnön lelkiismeretünk előtt míg mindent meg nem kíséreltünk az alkotmányunkkal összeférhető kiegyenlítés létesítésére.

De úgy beszélek, mintha a leirat már előttünk feküdnék. S pedig csak gyanítások és hírek vannak róla még. Mondják: Belcredi, a birodalom dualismusának törhetlen ellensége, utolsó erőfeszítésig küzdött a külön magyar ministerium ellen. Mondják hogy a magyar kormányférfiak közül leginkább Eszterházy Mór támogatta a lajtántúli államministert. Mondják hogy Majláth és Sennyei mellettünk küzdöttek volna. Sőt Bartal azt mondja, soha sem voltunk ily közel a magyar ministeriumhoz, mint most, mikor attól legtávolabb látszunk állani; azt mondja

hogy Belcredi utolsó diadalát nyerte meg s elmondhatja Pyrrhussal, még egy ilyen győzelem — s

tönkre vagyok téve. Ezt mondja Bartal György, bizalmas körökben; de a kiknek mondja sem hiszik el neki.

Elég az hozzá: holnap aláíratik a leirat, s holnap megválasztjuk a közös ügyi bizottságot. Illetőleg annak ötvenkét tagját, mert tizenötöt hozzá majd az erdélyiekből fogunk adni mikor ők is teljes számmal itt lesznek.

Az ötvenkét, most választandó tag arányai fölött is megtörtént a megállapodás. Mindenek előtt beletesszük a felirati bizottság 30 tagját, hol két jobb oldali, tizenkilencz jobb középi és kilencz bal-középi van. Ezekhez adunk 1-et (Zsedényit) a jobb oldalról, 12-öt a jobb középről és 6-ot a balról, bele számítva a szélső balt is, mely Sárközy Józseffel lesz képviselve; s végre két románt és egy szerbet.

A magunk részéről adandó tizenkét név megállapítása ismét a szokott módon történt. Előáll Gorové s felolvassa a tizenkét nevet, kiket, mint mondja, többek megállapodása folytán, a szavazók figyelmébe ajánl. S mint bizalmasan súgja: az öreg úr ezeket akarja. Boldog isten! mily dolgokra használják föl mindig a Deák nagy nevét! No, próbáljon már most valaki egy más névsort készíteni s azt az értekezlet figyelmébe ajánlani: kinevetik. Vagy próbáljon magának más szavazó ivet állítani össze s közölje egy két barátjával: Inában vagdalta a levegőt, kisebbségben marad. Vannak barátink kik mindig ezt teszik; hallgató ellenzékét képeznek a párt inertiójával. Mosolygunk rajtok; soha egy nevet sem fognak kiütni a megkészített névsorból.

Egy két mozgalmas, jó emberünk, hogy könnyítsen mindnyájunkon, elkészíti a névsort. Talán meg is mutatja Deáknak. Nincs kifogás ellene. S az értekezletben így adják közre a névsort: ezeket akarja Deák. Meglátjátok, hogy ugyan az a néhány név fog ezentúl is, minden bizottságban ismétlődni. Mi a következtetés belőle? — hogy az országgyűlésen van egy néhány ember a ki mindenre alkalmas; a többi pedig nem alkalmas épen semmire, legfőlebb arra a néhányra szavazni, változhatlan hűséggel. S pedig vannak e mindenre képes egyének közt bizony, kik alig képesek valamire: mint szavazati névsorokat készíteni, melyekből becses magukat soha ki nem felejtik; és viszont vannak ama semmire sem képesek közt, kik egyre másra mégis csak képeseknek találtatnának, ha valaki érdemesnek találná megpróbálni.

Nem beszél Cicero *pro domo sua*, ne féljetek. Lesz alkalmam majd máskor bírálat alá venni az 52-ös névsort. S neveket fogok kimutatni melyeket más megnevezendőkkel igen jól lehetett volna helyettesíteni.

XLIV.

Martius 3.

Reggel egyszerre híre terjedt, hogy a leirat ma nemcsak aláíraték, hanem le is küldetett, s a dél-előtti ülésben fel is fog olvastatni. Nagy sürrés, forrás volt s mindenki feszült kíváncsisággal várta a nagy fontosságú okmányt, melynek tartalma es szelleme iránt különben alig volt már valaki kétségben.

Két indítvány nyújtaték be az ülés elején. Eötvösé, 30-ad magával, a házszabályok, kivált az igazolásra vonatkozók átvizsgálása iránt. Es Perczel Istváné a közös ügyi bizottság tárgyalásainak nyilvánossága iránt.

Beadtuk szavazatainkat a közös ügyi bizottságra.

Az elnök jelenté hogy a leirat 0 felsége által szokott módon az ország primásának kézbesítettvén, ma fog hozzánk fölbontás végett át küldetni s először is az alsó-házban felolvastatni. S míg az megérkeznék az ülést felfüggeszti.

Délben megérkezett a felső ház egyik jegyzője Szilávy főispán, a lepecsételt leirattal, s azt a ház asztalára letette.

Sehol a világon nem juthatna eszébe senkinek, ilyes jegyzetekért a kiadót tenni felelőssé, mint e lapok kiadójával történt. Sőt miután a szerző maga is minden személyes hántástól gondosan őrizkedik s csak is a nyilvános pálya emberét veszi bírálat alá, különös hogy épen azok, kik a szabad vélemény-nyilvánítás jogát magokra nézve lehangosabban követelik, legkevésbé tudnak türelmesek lenni mások hasonló joga iránt.

A szerző czélszerűnek látta névtelenül adni ki e füzeteket s ettől, az országgyűlés tartama alatt nem is akar eltérni. Utóbb, lehet, megnevezendi magát. De független nyilatkozhatása könnyebbitése végett jobbnak s így a mű érdekében állónak véli addig a névtelenséget. Igyekezni fog azonban rajzaiban, melyek ha nem mellőzik is egészen a gúny fegyverét, de minden áron élczeskedni nem akarnak, — ezután is tisztelettel viseltetni a személyiség és a magánélet jogai s szentsége iránt; s ha ez ellen vétett, vagy véteni fogna, — az egészen akaratlanul esett vagy esnék.

De annyit kénytelen nyilvánítani, ismételni, hogy mind azért a mit mond, helyest vagy helytelent, tetszőt vagy nem tetszőt a felelőség egyedül csak őt illeti; senki mást; legkevésbé pedig a kiadót, ki e jegyzetekre, azok egész szellemére és egyes tételeire, épen semmi befolyást nem gyakorolt; sőt sok elfoglaltatása közepette azokat kéziratban el sem olvashatta, megbízván a szerzőben, hogy ha ítéleteiben tévedhet is, olyat semmi esetre nem írand, mi a közerkölcsiségnek árthatna, s minek közrebocsátásáért egyedül lehetne valamely kiadót felelőssé tenni.